

Research Paper**The Narrative Analysis of the Collective Action of Journalists; from the Development of the Press in Iran to the Absence of the Institutionalization of Development*****Nasrin Pourhamrang¹ Mohammad Esmail Riahi² Nader Razeghi³ **

1. Ph.D. student in sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

2 Associate Professor of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

3. Associate Professor of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

DOI: [10.22034/ipsa.2023.475](https://doi.org/10.22034/ipsa.2023.475)

Receive Date: 09 October 2022

Revise Date: 30 November 2022

Accept Date: 04 January 2023

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract**Introduction**

More than 185 years have passed since the publication of the first newspaper in Iran on May 1, 1837. In the intervening period, thousands of newspapers debuted and were published for relatively short spans of time and then disbanded for almost similar reasons. The moments of the development and prosperity of Iranian newspapers were short-lived and instead, the periods of discontinuity and recession long. The last time when the Iranian press thrived was the reform era of 1997-2000. The development of the newspapers in this period involves distinct characteristics. This is a time when the structural impediments to the development of the newspapers remained in place, the newspapers underwent an exceptional development, and a new era kicked off in the history of the Iranian newspapers.

Impacted by the developments resulting from the coming to power of a pro-reform administration, the Iranian society was in need of accessing news and information, and the independent newspapers and media could respond to people's demand for news. In Iran, the applicants of running newspapers should first obtain licenses from the Ministry of Culture and Islamic Guidance, and their general and specific qualifications should be vetted by the government entities. Between 1997 and 2000, a total of 2,683 people submitted applications for newspaper ownership (Bahrampour, 2001), which was unprecedented since the 1979 revolution in Iran.

Along with the publication of hundreds of newspapers and the work of thousands of journalists across the country who introduced a new discourse in the national journalism scene, new conversations took shape around concepts such as freedom of expression, media independence and civil society. Journalists tried to resume the operation of the associations and unions that were deactivated following the 1979 revolution in order to claim their occupational and professional rights, and several associations, unions and press houses were founded nationwide.

The inception of associations and unions was welcomed by the journalists widely, but

*** Corresponding Author:****Nasrin Pourhamrang, Ph.D.****E-mail:** n.pourhamrang04@umail.umz.ac.ir

these institutions weren't able to realize their professional objectives cohesively and take strides to solidify the functioning of the newspapers in Iran.

The journalists' "collective action" primarily played an effective role in the temporary development of the press in Iran. In the discursive space, the proposition of ideas such as civil society, freedom of expression, independent media, citizenship rights and free flow of information, etc., pushed the political boundaries quickly and a common agenda was conceived between the public and the producers of new messages in the society. Through antagonizing and drawing political lines, the new discourse was able to create a hegemony for its speakers in the eyes of the public and frame journalism as a respected sociopolitical profession and act as seen by the audiences of the media messaging. Journalists needed to preserve and consolidate the opportunity that had arisen. By establishing press unions, they sought to take steps along this path, but in practice, those institutions were either closed down or turned into superficial and inefficient outfits. The present study is aimed at identifying the reasons for this failure.

Methodology

The present study covers the period after June 1997 until June 2022. The required data were gathered through narrative interviews with journalists and by making use of texts and written data. In data analysis, the narrative analysis method was used through the thematic model for thematization. Through mixed purposive sampling, an effort was made to ensure that sampling to achieve representativeness or comparability would be possible. The primary data were collected from the interviews, but to assess the reliability of the research, tens of written documents and texts published in the media were also used. For the analysis procedure, the Wolcott thematic model (2008) has been used, which includes the three general stages of description, analysis and interpretation. The role of the researcher in the study has been hybrid, including a sympathetic observer (*verstehen*), faithful reporter, mediator of languages, and facilitator of reflexivity.

Three domains were stipulated for collecting, organizing and analyzing data, and according to conventional classic approaches to narrative analysis, these three domains, namely "beginning," "creating twists" and "untwisting and ending" were placed in a time continuum so that the narrative included a coherent combination in reflecting the formation of the collective action, the challenges ahead and the dissipation of the aforementioned collective action.

Results and Discussion

In the discursive space that emerged after the coming to power of the reformist administration in Iran, incentives for a sort of social and political activism through the work of newspapers were cultivated in the society and an opportunity was created so that in the absence of political parties, newspapers and magazines could evolve into venues for the exchange of ideas and political, cultural and social opinions in the society. Intrinsically, all those who had turned to journalism were not driven by the same motives. Yet, social activism through working in the newspapers that presented its own attraction and possibilities could be encouraging and motivating for many people. From political motives to economic ones to fulfilling what was considered the common good, there were many people who had tied the idea of working at newspaper offices with nostalgic sentiments. Yet, in the absence of political parties, the involvement of political activists in the newspapers emerging from the political developments of this period was noticeable and remarkable, even though their efficiency in contributing to the sustainable development of the newspapers was uncertain.

Production and dissemination of message in a space dominated by the political discourses faced obstacles more than ever. These obstacles were not only due to legal constraints, but

were also reignited by political turmoil. Legal and conventional restrictions affected the process of content production markedly, and the pace of the events and challenges associated with conflicting political interests and judicial edicts would also tamp down the process of creative activities. Under these circumstances, journalism, caught in a vicious cycle, couldn't wriggle out of hardships and professional and legal dilemmas, and be consolidated in an upward and development-oriented journey.

Within the unions, also, the journalists failed to pursue their shared professional goals. The lack of cohesion and collective participation prevented the unions from being able to fulfill their fundamental goals. Political motives, the frailty of professional identity, a tendency to assertiveness and hesitation in participatory motives, fierce competition over financial gains through non-productive means, little awareness of the nature and function of the unions, dependency on the power centers, and above all the separation of financial interests from professional interests, all representing intragroup factors, blocked the formation and survival of independent, sustainable and efficient press unions in Iran.

Conclusion

As organized collectives, unions are capable of delivering tasks that individuals won't be able to achieve alone. The satisfaction of the media practitioners' needs for laws and regulations that ensure their job security, and the fulfillment of other criteria for media development and sustainability, won't be possible other than through the functioning of civil entities. In order to achieve institutionalization, the media cannot expect the power authority to take action voluntarily and help them. They should meet their demands through negotiations, dialogue and compromises, and this is a process that won't be enabled other than through unions.

However brave they may perform as individuals, journalists need collective action through unions to fulfill the criteria of media development. Negotiating with rival groups to gain concessions is among the fundamental components for turning individual action into organized collective action. In the absence of collective will, frailty of professional motives and separation of financial interests and professional attitudes, Iranian journalists failed to perpetuate the temporary development of the newspapers in Iran through union-based solutions.

Keywords: Press, Journalists, Collective Action, Institutional Agency, Trade Unions.

References

- Abdelnour, S., Hasselbladh, H., & Kallinikos, J. (2017). Agency and Institutions in Organization Studies. *Organization Studies*, 38(12), 1775-1792. <https://doi.org/10.1177/0170840617708007>
- Arkanzadeh Yazdi, S., (2021). Iranian Press Report (2011-2019), Tehran, Culture, Art and Communication Research Institute.
- Arsenault, A. & Powers, S., (2010), Media Map: The Impact of Media Development Worldwide, Internews: Washington DC, <http://www.mediamapresource.org/wp-content/uploads/2011/04/Media-Map-LiteratureReview-Final.pdf>
- Asadi, A., (2008). "The difficulties of the press in Iran", published in "Collection of articles of the first seminar on the investigation of Iranian press issues (held in March 1991), Tehran, Center for Media Studies and Research, pp. 48-54.

- Baghi, Emaduddin (2015), *Spring of the Fourth Estate: A Review of the Reformist Press Movement (1997-2000)* (Political Development and Media), Second Edition, Tehran, Saraei Publications.
- Bahrampour, A., (2001), "Comparative and statistical analysis of the state of press publication after the Islamic revolution in comparison with regional and global indicators and Persian publications printed abroad", *Media Quarterly*, Vol. 4 (48 series), pp. 82-93.
- Bahrampour, A., (2008). "Reasons and causes of the development of the press after the Iran's reform movement", in the collection of articles of the third seminar on Iranian press issues (Tehran, March 2005), electronic version ISBN 964-6757-97-9, pp. 93-103, Tehran, Office of Media Studies and Development, pp. 104-115
- Bahrampour, A., (2005). *Press in the period of reforms, challenges and developments*, 1st edition, Tehran, Media Studies and Research Center.
- Bakhtin, M., (2008). *Conversational Imagination*, translated by Roya Pourazer, Tehran, Ney Publishing.
- Berman, M., (1988). *All that is solid melts in to air: The experience of modernity*. Printed in the United States of America: Penguin Books.
- Berman, M., (2000). *The experience of modernity, everything that is hard and solid will smoke and go into the air*, translated by Murad Farhadpour, Tehran, Tarhe Now Publications.
- Bitektine, A., & Haack, P., (2015). The "macro" and the "micro" of legitimacy: Toward a multilevel theory of the legitimacy process. *Academy of Management Review*, 40, 49–75.
- Bruner, J., (1985). Narrative and paradigmatic modes of thought. In J. Bruner (2006).
- Budon, R. & Boriko, F., (2006). *Culture of Critical Sociology*, translated by Abdul Hossein Nikgohar, Tehran, Farhang e Moaser Publications.
- Chavance, B. (2012), John Commons's organizational theory of institutions: a discussion, *Journal of Institutional Economics*, (ISSN: 1744-1374, EISSN: 1744-1382)
- Clandinin, D .J & Rosiek, J., (2007). Mapping a landscape of narrative inquiry: Borderland spaces and tensions .*Handbook of narrative Inquiry: Mapping a methodology*: Sage .pp.35-75.
- Cohen, B., (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University

Press.

Commons, J. R. (1970). *The Economics of Collective Action*. Madison: The University of Wisconsin Press.

Coyne, C. J., Leeson, P.T. (2004), "Read All About It! Understanding the Role of Media in Economic Development," *Kyklos*. 57: 21-44.

Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency? *American Journal of Sociology*, 103, 962-1023.

Fabella, R. V. (2011) 'Development Thinking and the Rise of Human Agency', in R. V. Fabella, et al. (eds) *Built on Dreams, Grounded in Reality: Economic Policy Reform in the Philippines* (Philippines: The Asia Foundation): 225-51.

Forqani, M., (1998). "Ideal Journalism in Civil Society"; Conditions and requirements, Tehran, Media Quarterly, 9th year, Vol. 2 (34 consecutive), pp. 2-13.

Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge*, ed. Gordon, C., New York: Pantheon.

Gamson, W. A. (1975). *The strategy of social protest*. Homewood, IL: The Dorsey Press.

Ghasemi, F. (2015), *Iranian press in the 20th century*, Tehran, (2nd edition), Qaseh publishing house.

Golizadeh, M., Rad, F. & Mohammadzadeh, M., (2021). Examining the approach of reformist and fundamentalist governments towards the press and social networks. *Cultural studies and communication*, -. doi: 10.22034/jcsc.2021.540790.2476.

Gottweis, Herbert (2003), 'Theoretical strategies of poststructuralist policy analysis: Towards an analytics of government', in Maarten Hajer and Hendrik Wagenaar (eds), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 247-265.

Griggs, S. & Howarth, D., (2016). *Discourse theory*. In: *Handbook on Theories of Governance*. Editors: Ansell, C. and Torfing, J., pages: 309-322 Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing.

Hasselbladh, H., & Kallinikos, J. (2000). The project of rationalization: A critique and reappraisal of neoinstitutionalism in organization studies. *Organization Studies*, 21, 697-720.

Hedström, P., & Ylikoski, P. (2010). Causal mechanisms in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 36, 49-67.

Howarth, D., (1998), "Discourse Theory", translated by Seyed Ali Asghar Soltani, *Political Science Research Quarterly*, Volume 1, Number 2, pp: 156-

183.

Hutchison, J., Hout, W., Hughes, C., & Robison, R. (2014). *Political economy and the aid Industry in Asia*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

IRNA (October 3, 2021) "Analysis of the recent ISPA survey; why is the share of newspapers in the audience demand market less than one percent?", retrieved on (23/10/2022), <https://www.irna.ir/news/84486798>

IsmailTabar, M., Imani, M. & Salehi Amiri, R. (2015). "Investigation of the challenges of the press in Iran in order to provide a good management model" in Iran Social Science Studies, No. 3 (50 series).

Jafari, M., (2008). "Introduction to the development strategies of the press", in the collection of articles of the third seminar on the investigation of Iranian press issues (Tehran, March 2004), electronic version ISBN 964-6757-97-9, pp. 52-91, Tehran, office Media studies and development.

Laclau, E., & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. 2ed. London: Verso.

Lowenstein, R. (1970). Press freedom as a political indicator. In H.D. Fischer and J.C. Merrill (Eds.), *International Communication, Media, Channels, Functions* (pp. 129-142). New York: Hastings House, Publishers.

Macy, M., & Benard, S. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology* (B. S. Turner, Ed.). Cambridge, New York: Cambridge University Press.

McCombs, M., E. & Shaw, D., L., (1972). "The Agenda Setting Function of the Mass Media." *Public Opinion Quarterly* 36: 176-87.

Mirzaei, Kh., (2016). *Qualitative research, research, research and research paper writing* (two-volume collection), Tehran, Fuzhan Publishing.

Mohammadpour Khabazi, S., Mohammadpour Khabazi, N. (2012). "Investigation of political factors effective in the development of press freedom in Iran" in *Media Studies*, 7th year, vol. 19, pp. 21-34.

Motamednejad, K. (1998). "Investigation of the development conditions of independent and pluralistic publications", in the study of Iranian press issues (the second seminar on the study of Iranian press issues - collection of articles - vol. 1), Tehran, Center for Media Studies and Research, pp. 15-65

Namakdoost Tehrani, H., (1998). "Fundamentals of legal independence of the journalism profession, a survey of journalists working in Iran's press units", in *Iran's Press Issues Review* (2nd Seminar on Iran Press Issues Review - Collection of Articles - Volume 1), Tehran, Center for Studies and Media

Research, pp. 408-458

Norris, P., (2006). "The Role of the Free Press in Promoting Democratization, Good Governance, and Human Development Democratization," Paper presented at the UNESCO meeting on World Press Freedom Day: Media, Development, and Poverty Eradication, Colombo, Sri Lanka 1-2 May 2006

Nowrozi, K., (22/12/2008), a panel to investigate the press situation in Tehran University; In the place of the Islamic Association of Tehran University School of Law and Political Science, retrieved on 16/12/2020 from <https://www.isna.ir/news/8702-05715/>

Khaniki, H., (2008), "An Introduction on the Necessity of Expanding and Deepening Journalism Education in Iran", published in the collection of articles of the first seminar on the investigation of Iranian press issues (held in March 1990), Tehran, Center for Media Studies and Research, pp. 121-114

Khaniki, H. and Kohestani, M., (2015). "Activist Journalism, a New Perspective in Development Communication (Case Study: Mediaization of Cultural Heritage in Iran)", Media Quarterly, Year 26, No. 3.

Khaniki, H., (2018). Power, civil society and the press, Tehran, Tarh _e_Naghd.

Oberschall, A., (1973). *Social conflict and social movements*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Olson, M., (1965). "Logic of collective action: Public goods and the theory of groups". Cambridge, MA: Harvard University Press.

Paul, TM., (2013). Narrative Interviews: An Alternative Method to the Study of Mentoring Adoption by Information Systems Project Managers, Science Direct: Procedia Technology (2013), 9 pp. 638-645.

Pérez-González, S., (2020). Mechanistic explanations and components of social mechanisms. European journal for philosophy of science, 10, 1-18.

Phuong, V., T., (2020). Media for the Sustainable Development and the Strength of the Press, International Journal of Social Science and Humanity, Vol. 10, No. 1. Pp. 22-28.

Roy, Sanjukta, (2011). Overview Report: Measuring Media Development, Internews & World Bank Institute: Washington DC, <http://www.mediamapresource.org/wpcontent/uploads/2011/04/MeasuringMediaDev.MediaMap.pdf>

Scott, J., (2014). Dictionary of sociology (4th Ed.). New York: Oxford University Press.

Shekarkhah, Y., (1999). "Dos and don'ts in the field of professional journalism", Tehran, Media Quarterly, Vol.1(series 37). pp. 4-15.

- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Reading, MA: Addison- Wesley.
- Tilman, R., (2008). John R. Commons, the New Deal and the American Tradition of Empirical Collectivism. *Journal of Economic Issues*, 42(3), 823–851. doi:10.1080/00213624.2008.11507181
- Urry, J., (2006). Collective action, in "The blackwell dictionary of modern social thought" (2nd ed.) (W. Outhwaite, Ed.). Malden, MA: Blackwell
- Vokes, R., (2017). *Media and Development* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315797823>.
- Wolcott, HF., (2008). *Writing Up Qualitative Research*, Third Edition, London: Sage Publications Ltd.

تحلیل روایت کنش جمعی روزنامه‌نگاران؛ از توسعه مطبوعات در ایران تا نهادینه نشدن توسعه

* نسرین پورهمرنگ^۱ محمد اسماعیل ریاحی^۲ نادر رازقی^۳

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابل، ایران

۲. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابل، ایران

۳. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابل، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/8DECF1DA3064D35A/3%

20.1001.1.1735790.1401.17.4.7.3

چکیده

«کنش جمعی»، ظرفیت و کیفیت ارتباطی آن‌دسته از بازیگران اجتماعی است که از طریق تفاهم و تعهدات مربوط به نقش، اراده‌های فردی را از طریق اراده‌های جمعی تحقق می‌بخشند و با ترغیب اراده سیاسی به پذیرش «خیر عمومی»، سبب تغییر نهادی منجر به توسعه می‌شوند. این پژوهش با محوریت مفهوم «کنش جمعی»، با رد آن‌دسته از دیدگاه‌های رایج در تحلیل معضل توسعه‌نیافتگی مطبوعات در ایران که راه‌حل‌های بالا به پایین ارائه می‌دهند، بر این نظر است که عدم شکل‌گیری «عاملیت نهادی» از مسیر نهادهای صنفی که با حضور همه کنشگران مطبوعاتی امکان‌پذیر است، حلقه گمشده توسعه‌نیافتگی مطبوعات در ایران است. پژوهش حاضر، دوره زمانی پس از خرداد ۱۳۷۶ تا خرداد ۱۴۰۱ را دربر می‌گیرد. داده‌های موردنیاز با انجام مصاحبه روایتی با روزنامه‌نگاران و بهره‌گیری از متون و داده‌های کتبی گردآوری شده است. در تحلیل داده‌ها، از شیوه تحلیل روایتی با بهره‌گیری از الگوی تماتیک برای مضمون‌سازی استفاده شده و با استفاده از نمونه‌گیری «هدفمند ترکیبی» تلاش شده است تا «نمایی یا تطبیق‌پذیری داده‌ها» امکان‌پذیر شود. نتایج به‌دست‌آمده، بیانگر این است که در شکل‌های صنفی مطبوعاتی، روابط «غیریت‌سازانه» با سایر نهادهای قدرت، جای خود را به روابط با «همکاران» داده است که اغلب، امکان دستیابی به «اجماع» برای برداشتن گام‌های لازم و کنش‌های جمعی مؤثر برای توسعه را از بین برده یا بسیار کاهش داده است. همچنین، فرایندهای ناپایدار توسعه مطبوعات در ایران، به‌ویژه در مجموعه‌ها و انجمن‌های صنفی، دچار فقدان «روابط مؤثر اجزا» است، که سبب دشوار شدن نهادسازی کنش جمعی می‌شود. «منابع هویتی» و «حرفه‌ای» با «منابع مادی» پیوندی ندارد و از این رو، نمی‌تواند به «اقدامات هم‌مونی» و شکل‌گیری «عاملیت نهادی» لازم برای تثبیت گفتمان‌های توسعه منجر شود.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۹/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

مطبوعات،
روزنامه‌نگاران، کنش
جمعی، عاملیت
نهادی، انجمن‌های
صنفی

* نویسنده مسئول:

نسرین پورهمرنگ

پست الکترونیک: n.pourhamrang04@umail.umz.ac.ir

مقدمه^۱

مطبوعات چاپی در ایران، کمتر از یک درصد بازار تقاضای مخاطبان را تشکیل می‌دهند. یافته‌های نظرسنجی مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) نشان می‌دهد که تنها دو دهم درصد پاسخ‌دهندگان، اخبار را از روزنامه‌ها می‌خوانند و «روزنامه‌ها که زمانی اصلی‌ترین منبع مردم برای کسب اخبار دست‌اول بوده‌اند، در حال حاضر، جایگاه خود را از دست داده و سهم اندکی از اقبال افکار عمومی (بین ۰/۲ تا ۱/۸ درصد) را از آن خود کرده‌اند» (ایرنا، ۱۱ مهر ۱۴۰۰).

پژوهشگران ضمن اینکه مسئله اصلی مطبوعات در ایران را روند «رویه‌زوال» آن می‌دانند و بر این نظرند که مطبوعات ایران، در سال‌های اخیر، روند نزولی خود را پیموده‌اند، به گونه‌ای که در پایان سال ۱۳۹۸، به آستانه «نابودی» رسیده‌اند (ارکان‌زاده یزدی، ۱۴۰۰)، بر این باورند که «وسایل ارتباط جمعی به طور عام و مطبوعات به طور خاص، ... نتوانسته‌اند نقش موزونی در توسعه داشته باشند»، ضمن اینکه «خود، دارای بیشترین وجوه و مشخصه‌های توسعه‌نیافتگی بوده‌اند» (خانیکی، ۱۳۹۷). نهاده‌ها نشدن توسعه مطبوعات پس از گذشت ۱۸۵ سال از آغاز فعالیت آن‌ها در ایران، سبب تبدیل این موضوع به یک مسئله اجتماعی شده که تاکنون پژوهش‌های پرشماری برای پاسخ‌گویی به آن انجام گرفته است.

بسیاری از پژوهش‌های انجام‌شده، با ارائه تحلیل‌های ساختاری، توسعه مطبوعات در ایران را منوط به بازسازی و بهبود شرایط ساختارهای سیاسی (اسدی، ۱۳۸۷)، آموزشی (شکرخواه، ۱۳۷۸؛ خانیکی، ۱۳۸۷)، اقتصادی (معمدنژاد، ۱۳۷۷؛ بهرام‌پور، ۱۳۸۴)، حقوقی (نوروزی، ۱۳۸۷) و اهمیت نقش دولت‌ها (قلی‌زاده، راد و محمدزاده، ۱۴۰۰) می‌دانند. همچنین، نهادهای صنفی به عنوان یکی از شاخصه‌های توسعه رسانه‌های جمعی مستقل، از جمله مطبوعات، مورد توجه پژوهشگران در ایران بوده است (ن.ک: نمک‌دوست، ۱۳۷۷؛ بهرام‌پور، ۱۳۸۷؛ فرقانی، ۱۳۷۷).

اما در این میان، موضوعی که کمتر مورد توجه بوده است، نقش «کنشگران مطبوعاتی» به عنوان نیروهای ساخت‌دهنده نهادهای مطبوعاتی و صنفی است. در این پژوهش، منظور از «کنشگران مطبوعاتی»، کسانی هستند که از طریق تجربه‌های مطبوعاتی تلاش می‌کنند بر تغییرات اجتماعی تأثیرگذار باشند، به تحلیل ساختارهای قدرت می‌پردازند، و تصاویری از ساخت‌های مطلوب‌تر

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکترای نویسنده با عنوان «تحلیل نقش کنش جمعی روزنامه‌نگاران در توسعه و تحول مطبوعات در ایران» است.

جامعه ارائه می‌دهند. درواقع، این تعریفی مشابه مفهومی است که از «روزنامه‌نگاری کنشگر»^۱ در «رسانه‌های جایگزین جریان اصلی» ارائه می‌شود (خانیکی و کوهستانی، ۱۳۹۴).

در طول دوره ۱۸۵ ساله فعالیت مطبوعات در ایران، شاهد مقاطعی بوده‌ایم که کنشگران اجتماعی-مطبوعاتی به تناسب شرایط اجتماعی و سیاسی، به فعالیت مطبوعاتی اقبال فراوانی نشان داده و به شکوفایی مقطعی مطبوعات در ایران، کمک کرده‌اند. این دوره‌ها در مقایسه با بیش از ۱۸۵ سالی که از زمان انتشار نخستین روزنامه در ایران می‌گذرد، بسیار کوتاه هستند:

• برهه پیروزی انقلاب مشروطه (مرداد ۱۲۸۵ تا خرداد ۱۲۸۷)؛

• پس از شهریور ۱۳۲۰؛

• سال‌های ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲؛

• سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹؛

• پس از خرداد ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹.

آخرین نمونه از این نوع اقبال جمعی روزنامه‌نگاران در ایران، پس از روی کار آمدن دولت اصلاحات رخ داد که «فصل جدیدی از فعالیت و رونق مطبوعاتی در ایران را رقم زد» (فرقانی، ۱۳۷۷). اگرچه این رونق و شکوفایی، تأثیرات چشمگیری بر سبک کار روزنامه‌نگارانی داشت که پس از آن آمدند، اما شاخص‌های توسعه مطبوعات نتوانستند محقق شوند. درحالی‌که بسیاری از پژوهشگران و صاحب‌نظران، هنگام بحث درباره توسعه و رونق مطبوعات پس از خرداد ۱۳۷۶، به افزایش شمارگان و عنوان‌های منتشرشده، تنوع در موضوعات، کم‌رنگ شدن خطوط قرمز مطبوعات، افزایش کاغذ مصرفی روزنامه‌ها و این‌گونه شاخص‌ها اشاره می‌کنند (که البته به سبب قابلیت اندازه‌گیری، شاخص‌های موردپذیرشی نیز هستند)، به گونه‌ای چشمگیر از نقش و تلاش کنشگران مطبوعاتی در کسوت روزنامه‌نگار، غافل می‌شوند.

غفلت از نقش کنشگران مطبوعاتی به عنوان «خالقان» توسعه مطبوعات در فضایی متأثر از بازتاب‌گری^۲ و بازاندیشی، نکته‌ای قابل تأمل است. اگرچه مطبوعات در شکل نهایی خود، محصول ارتباطی بخش‌های گوناگون جامعه هستند، اما امتیاز خلق و بازسازی این ارتباطات در قالب چشم‌اندازها و نمادهای مفهومی، متعلق به کسانی است که در جایگاه مدیرمسئول، سردبیر، خبرنگار، گزارشگر، تحلیلگر، ستون‌نویس، گرافیست، کاریکاتوریست، و... در

1. Activist Journalism

2. Reflexivity

مطبوعات مشغول به کار هستند. در بسیاری از تحلیل‌ها، یا مفهوم کلی رسانه و مطبوعه، به عنوان نهادی که باید اعتلا یابد، مورد بحث قرار گرفته و برجسته شده است، یا عوامل بیرونی و ساختاری مورد توجه و تأکید بوده‌اند؛ در هر دو صورت، نقش خالقان رسانه، به صورت امری ضمنی در نظر گرفته شده و در حاشیه قرار گرفته است.

اقبال چشمگیر کنشگران اجتماعی از فعالیت مطبوعاتی، از یک سو، خود را در تعداد نشریه‌هایی نشان می‌دهد که گام به حوزه نشر می‌گذارند. در سال ۱۳۷۵ شمارگان روزنامه‌ها به یک میلیون و ششصد و پنجاه و یک هزار رسید. اما برپایه آمار اداره کل مطبوعات داخلی، شمارگان رسمی نشریه‌ها، در سال ۱۳۷۹ روزانه به رقم قابل توجه سه میلیون و سیصد هزار نسخه رسید (بهرام‌پور، ۱۳۸۰، ۸۹-۸۸). همچنین، مجوزهای صادر شده برای نشریه‌ها از ۱۱۶ مورد در سال ۱۳۷۵ به ۲۸۱ مجوز در سال ۱۳۷۶، ۱۶۸ مجوز در سال ۱۳۷۷، و ۳۳۳ مجوز در سال ۱۳۷۸ رسید (بهرام‌پور، ۱۳۸۰، ۸۵).

از سوی دیگر، در دوره مورد نظر (پس از خرداد ۱۳۷۶)، شاهد اقبال روزنامه‌نگاران و تأسیس نهادهای صنفی مطبوعات در ایران بوده‌ایم. تعدادی از نهادهای صنفی از پیش موجود غیر فعال شده بودند^(۱)، همچنین، تلاش‌هایی برای تأسیس انجمن‌های جدید پیش از خرداد ۱۳۷۶ انجام شده بود، که از مهر ۱۳۷۶ شروع به فعالیت کردند. هم‌زمان با صدور مجوز نشریه‌های جدید و آغاز به کار تعداد پُرشماری از روزنامه‌نگاران در تحریریه‌های مطبوعات، توجه به حقوق صنفی نیز افزایش یافت. انجمن صنفی روزنامه‌نگاران، تعاونی مطبوعات کشور، انجمن مدیران مسئول مطبوعات، انجمن روزنامه‌نگاران تهران، انجمن روزنامه‌نگاران مسلمان، انجمن قلم، انجمن روزنامه‌نگاران زن، انجمن خبرنگاران و نویسندگان مطبوعات ورزشی ایران، انجمن عکاسان مطبوعات، انجمن دفاع از آزادی مطبوعات، انجمن نویسندگان مطبوعات کودک و نوجوان، انجمن عکاسان بحران، انجمن روزنامه‌نگاران جوان و خانه‌های مطبوعات در استان‌های کشور، از جمله تشکلهای مطبوعاتی‌ای بودند که پس از خرداد ۱۳۷۶ شروع به فعالیت کردند (جعفری، ۱۳۸۷، ۷۶).

استقبال چشمگیر کنشگران اجتماعی از فعالیت در کسوت روزنامه‌نگاری و تأسیس نشریه‌های جدید و همچنین، احیای انجمن‌ها و گروه‌های صنفی مطبوعاتی، در ارتباط با اهداف اجتماعی و جست‌وجوی خیر جمعی، در بخشی از ادبیات توسعه و بررسی پدیده‌ها و تغییرات اجتماعی، به‌ویژه تغییراتی که از مسیر نهادها و اتحادیه‌های صنفی می‌گذرد، با مفهوم «کنش جمعی» قابل تبیین و تحلیل است؛ زیرا، «کنش جمعی زمانی روی می‌دهد که اعضای

یک جامعه با یکدیگر همکاری کنند تا به هدف جمعی‌ای برسند که همگان از آن سود می‌برند» (فابلا^۱، ۲۰۱۱، ۲۳۶). افزون‌براین، در کنش جمعی، این مسئله مطرح است که «در چه شرایطی افراد پراکنده و مجزا دست به کنش هماهنگ می‌زنند تا وضعیت خود را تقویت یا از آن دفاع کنند» (اری، ۱۳۹۲، ۷۶۵) و «چگونه این کنش‌ها می‌توانند نیمه‌سازمان‌یافته یا سازمان‌یافته (نهادینه) شوند» (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵، ۵۷۴).

توجه به نقش و اهمیت انکارناپذیر «کنشگران مطبوعاتی» نه تنها در خلق «پیام‌های مطبوعاتی» بلکه در خلق «هویت نهاد صنفی»، ضرورت بررسی توسعه مطبوعات از دیدگاه «کنشگران جمعی» را نیز برجسته می‌کند. این ضرورت از دو مبنا و رویکرد نظری دیگر نیز عمق و غنا می‌گیرد: ۱) نهاد کنش جمعی (کامونز^۲، ۱۹۷۰؛ ۲) توسعه به مثابه کنش جمعی (هاچیسون، هاوت، هیوز و رابیسون^۳، ۲۰۱۴). اگر نهاد را برپایه تعریف کامونز، نوعی کنش جمعی به شمار آوریم، آنگاه بررسی وضعیت مطبوعات می‌تواند در شرایط گوناگون -چه زمانی که مطبوعات در اوج بودند و چه آنگاه که در سراشی، روزگار سپری می‌کردند- از دیدگاه کنش جمعی، نقد و تحلیل شوند. نکته قابل تأمل این است که نمی‌توان به معضل صد و هشتاد و پنج ساله ناکامی نهاد کم‌رمق و سست‌بنیه‌ای مانند مطبوعات در ایران پرداخت و حتی یک بار به این معضل از دیدگاه کنش جمعی نگاه نکرد.

کنش جمعی روزنامه‌نگاران به مثابه طیفی که یک سر آن در «فضای عمومی فعالیت‌های مطبوعاتی» قابل مشاهده است و سر دیگرش در «تشکل‌های صنفی» -به عنوان یک فعالیت حرفه‌ای که در جست‌وجوی نهادمندی است- امکان بررسی فعالیت‌هایی را فراهم می‌کند که کنشگران آن، در واقع، «نقش اجزا» را در مرتبه زیرین سازوکار توسعه ایفا می‌کنند (چنانچه برپایه رویکردهای جامعه‌شناسی تحلیلی، سازوکارها را دارای سلسله‌مراتب به شمار آوریم). اهمیت این کار از آن‌رو است که امکان افزودن نگاهی چندبعدی به یک واقعیت اجتماعی را (که به شکل‌های دیگری در حال استمرار است) فراهم می‌کند؛ از این‌رو، پژوهش حاضر «ویژگی‌های فرایند کنش جمعی روزنامه‌نگاران» در دوره دولت اصلاحات را با رویکردی جامعه‌شناختی بررسی کرده است تا پاسخی به چرایی «فقدان نهادینگی» مطبوعات در ایران به عنوان «مسئله کنش جمعی روزنامه‌نگاران» فراهم کند.

1. Fabella
2. Commons
3. Hutchison, Hout, Hughes, & Robison

این پاسخ از چند جنبه، اهمیت دارد: جنبه نخست، به اهمیت و کارکرد مطبوعات به عنوان بخشی از رسانه‌های ارتباط جمعی در عصر مدرن مربوط می‌شود که با وجود تأثیرگذاری انکارناپذیر آن در حیات اجتماعی جامعه مدرن، هنوز با گذشت نزدیک به دو قرن از شروع به کار مطبوعات در ایران، جامعه ما از وجود مطبوعات مستقل، فراگیر، و کثیرالتشعار به معنای واقعی، محروم مانده است. دوم اینکه تأکید بر مطبوعات در این پژوهش، تنها معطوف به شکل کاغذی آن نیست، بلکه موجودیت آن به مثابه «رسانه جمعی مستقل» مدنظر است؛ از این رو، پاسخ‌های ارائه شده برای مسئله پژوهش می‌تواند شکل‌های دیگر رسانه جمعی مستقل را نیز دربر گیرد. نکته سوم این است که نقش «کنش جمعی» نه تنها در بحث‌ها و تحلیل‌های مربوط به فقدان توسعه مطبوعات در ایران مغفول مانده است، بلکه در پژوهش‌های داخلی مربوط به توسعه در حوزه‌های گوناگون نیز چندان نظر پژوهشگران را به خود جلب نکرده است و بیشتر بر بحث‌های ساختاری در زمینه توسعه تأکید شده است. این در حالی است که مفهوم «کنش جمعی» در ادبیات توسعه در آثار پژوهشگران خارجی قابل تأمل است. نکته چهارم این است که توجه به مفهوم «کنش جمعی» در پژوهش‌های نظری داخلی متأثر از آثار کلاسیک، بیشتر در حوزه اقتصاد سیاسی بوده است و به کارگیری آن در سایر حوزه‌های مطالعاتی علوم اجتماعی، ضرورتی است که از سال‌ها پیش مورد توجه پژوهش‌های خارجی بوده، اما در پژوهش‌های نظری و تجربی داخلی، هنوز به گونه‌ای شایسته، نظر پژوهشگران را به خود جلب نکرده است.

نکته پنجم که اهمیت متمایز این پژوهش را نمایان می‌کند، این است که بنا بر بررسی‌های انجام شده، نه در پژوهش‌های داخلی و نه در پژوهش‌های خارجی، مسئله توسعه مطبوعات — چه به عنوان پژوهش‌های تاریخی در کشورهای توسعه یافته که زادگاه رسانه‌های جمعی در شکل امروزی آن هستند، و چه به عنوان پژوهش‌های تبیینی و تحلیلی مرتبط با مسئله توسعه نیافتگی رسانه‌های جمعی مستقل در کشورهای در حال توسعه — از دیدگاه مفهوم «کنش جمعی» به مثابه «نهاد»، بررسی نشده است؛ از این رو، انجام پژوهش‌هایی که مسئله توسعه نیافتگی مطبوعات و رسانه‌های جمعی مستقل در کشورهای در حال توسعه را از دیدگاه مفهوم «کنش جمعی» بررسی کنند، ضروری به نظر می‌رسد. نکته ششم پیرو آنچه گفته شد، نمایان می‌شود که شکل‌های خاص و مقطعی توسعه مطبوعات در ایران، که همگی پس از گشودگی و تحولات سیاسی رخ داده است، امکان بررسی فرایندهایی را در جامعه ایران فراهم می‌کند که با نقش آفرینی کنشگران اجتماعی در «فضای گفتمان‌های اقتباسی» رخ می‌دهد. بررسی فراز و فرود چنین توسعه‌ای در فضایی متأثر از گفتمان‌های اقتباسی، در واقع، امکان گشودن

نگاهی متفاوت به معضل توسعه مطبوعات و رسانه‌های مستقل در ایران را فراهم می‌کند. نکته هفتم این است که بازنگری در مسئله توسعه مطبوعات در ایران، به مثابه نهاد جامعه مدنی و از دیدگاه کنش جمعی، چشم‌اندازی را فراهم می‌کند تا ضعف نهادهای مدنی در بخش‌های دیگر جامعه ایرانی و در گستره‌ای وسیع‌تر، معضل توسعه از دیدگاه «کنش جمعی»، نیز مورد بازنگری و تأمل قرار گیرد. به نظر می‌رسد، این نکته نسبت به موارد پیشین، از اهمیت فزون‌تری برخوردار باشد.

درک ویژگی‌ها، کارکردها، و هویت مطبوعات، نیازمند درک جایگاه اجتماعی آن است که از چشم‌انداز ابعاد «نهادی» که «کنشگران جمعی» پدیدآورنده و تداوم‌بخش موجودیتش هستند، ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا، چنین نهادی موجودیت و زیست خود را بی‌واسطه و مستقیم از اراده جمعی نیروها و عاملان انسانی می‌گیرد. بنابر آنچه گفته شد، در پژوهش حاضر با رویکردی «امیک»^۱ در پی پاسخ‌گویی به این پرسش بوده‌ایم که «چرا کنش جمعی روزنامه‌نگاران پس از خرداد ۱۳۷۶ که به توسعه مقطعی مطبوعات در ایران انجامید، نتوانست به تثبیت و تقویت نهادهای مطبوعاتی در ایران منجر شود؟»

۱. چارچوب نظری پژوهش

در بررسی نقش اراده‌های انسانی در نهادسازی توسعه، پژوهش‌های انجام‌شده درباره مفهوم «کنش جمعی»، چشم‌انداز قابل‌تأملی را از فرایندهای اجتماعی توسعه، به‌ویژه در حوزه نهادهای اجتماعی جامعه مدنی، فراهم می‌کند. کنش جمعی ازیک‌سو، معطوف به منافع مشترکی است که نصیب کنشگران اجتماعی می‌کند (اسکات^۲، ۲۰۱۴، ۱۹۱) و ازسوی دیگر، خیر عمومی حاصل از آن، در فرایند کنش جمعی به همت گروه‌های ذی‌نفع تولید می‌شود (میس و بنارد^۳، ۲۰۰۶، ۷۴). «نهاد، به‌مثابه کنش جمعی»، عصاره تفکر کسانی است که مبادلات اجتماعی را مبتنی بر رابطه انسان با انسان می‌دانند و این رابطه را نه در قالب‌های فردگرایانه، بلکه به‌صورت گروهی و در قالب نهادهای اجتماعی، بررسی می‌کنند. یکی از چهره‌های برجسته تفکر نهادگرایی، جان راجر کامونز است که اندیشه‌هایش درباره

1. Emic

2. Scott

3. Macy & Benard

سازوکارهای نهادآفرین کنش جمعی، موردتوجه حوزه‌های دیگر مطالعاتی در علوم انسانی نیز واقع شده است (چاونس^۱، ۲۰۱۲). کامونز اگرچه برای «تلاش‌ها و اراده فردی» اهمیت قائل است، اما بر این نظر است که این تلاش‌ها از طریق «نهادهای جمعی» قانونمند می‌شوند. او آشکارا تأکید می‌کند که خیر مشترک، زائیده فرایندهای اجتماعی و نهادی است و منافع عمومی را می‌توان، دست‌کم به‌طور موقت، از تضاد و اجماع موجود استخراج کرد. اراده جمعی است که درنهایت می‌تواند تصمیم بگیرد که کدامیک از هدف‌های متعدد، قابل‌دستیابی است و چگونه و در چه زمانی ممکن است «سازش معقول منافع» رخ دهد (تیلمن^۲، ۲۰۰۸). تعریف منحصر به فرد کامونز از کنش جمعی، در این گزاره خلاصه می‌شود که «نهاد، کنشی است جمعی در راستای کنترل، آزادی، و بسط کنش فردی» (کامونز، ۱۹۷۰). وی درباره نقش کنش جمعی در نهادسازی بر این نظر است که کنش جمعی، چیزی فراتر از کنترل کنش فردی است؛ زیرا، افراد را از اجبار، تهدید، تبعیض، یا رقابت ناعادلانه دیگران رها می‌کند. کنش جمعی، حتی چیزی بیش از کنترل و آزادسازی کنش فردی است؛ زیرا، اراده افراد را بیشتر از آنچه از طریق توانایی محدود خود قادر به انجام آن هستند، گسترش می‌دهد (کامونز، ۱۹۷۰).

وی برای کنش جمعی، اهمیتی فراتر از تقسیم‌بندی‌های بخش عمومی و خصوصی قائل است؛ زیرا، «به‌عنوان یک موضوع تعادل اجتماعی در درجه نخست، به برابری قدرت چانه‌زنی بالاتر و فراتر از مرزبندی متعارف مسئولیت اجتماعی و ابتکار خصوصی مربوط می‌شود» (تیلمن، ۲۰۰۸، ۸۳۶). این اندیشمند نهادگرا، اهمیت کنش جمعی را در «فرایند قانون‌سازی^۳» آن می‌بیند؛ زیرا، عمل جمعی از طریق اتحادیه‌ها و نهادهای صنفی، امکان مذاکره جمعی را فراهم می‌کند، قدرت چانه‌زنی را بالا می‌برد، و به‌عنوان کاتالیزورهای انتقال ساختاری عمل می‌کند. وی که در سنت جمع‌گرایی تجربی ایده‌پردازی می‌کرد، بر این نظر است که تقویت قدرت چانه‌زنی اتحادیه‌های کارگری، بر کاهش مداخله دولت در شکل‌دهی به ساختارهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد و «برابری قدرت چانه‌زنی از طریق ایجاد حقوق چانه‌زنی جمعی در سراسر کشور، به حفظ بافت جامعه از طریق پرهیز از نزاع داخلی کمک می‌کند» (کامونز، ۱۹۷۰، ۸۳۷).

عاملیت این امر مهم از طریق اتحادیه‌ها امکان‌پذیر است. اما پژوهشگران نظریه‌های نهادی،

1. Chavance
2. Tilman
3. A Law-making Procedure of the State

«عاملیت» را از «افراد» جدا می‌کنند «و آن را به صورت ظرفیت یا کیفیتی می‌بینند که از منابع، حقوق، و تعهدات مرتبط با نقش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی بازیگران ناشی می‌شود» (عبدالنور، هاسلبلاد، و کالینیکوس^۱، ۲۰۱۷). نقش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی به صورت نهادی، مهندسی شده‌اند. این کنشگران اجتماعی هستند که نقش‌ها و موقعیت‌ها را اشغال می‌کنند (نه افراد). آن‌ها وارد «صحنه» اجتماعی می‌شوند و عاملیت را اعمال می‌کنند. همچنین، مفهوم عاملیت «یک ابهام گریزان و البته تکرار شونده» را در سراسر علوم اجتماعی حفظ می‌کند (امیربایر و میس چه^۲، ۱۹۹۸، ۹۶۲). بازیگران فردی، گاهی به عنوان کسانی به تصویر کشیده می‌شوند که از طریق فعالیت‌های فردی بر ترتیبات جمعی تأثیر می‌گذارند (هاسلبلاد و کالینیکوس، ۲۰۰۰)، در برخی موارد نیز ابرقهرمانانی هستند که از توانایی «ایجاد، تغییر، و تخریب نهادها» برخوردارند (بتکتاین و هاگ^۳، ۲۰۱۵، ۵۰). عبدالنور، هاسلبلاد، و کالینیکوس استدلال می‌کنند که «ارتقای افراد به عنوان بازیگران هدفمند در مرکز تئوری نهادی، ساختار نهادی سازمان‌ها، زمینه‌ها و فرآیندهای اجتماعی بازتولید و تغییر نهادی را آسان می‌سازند» (هاسلبلاد، و کالینیکوس، ۲۰۱۷، ۱۷۸۹)؛ زیرا، عاملیت، ظرفیتی در بازیگران اجتماعی است که به منابع، حقوق، و تعهدات نقش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی گره خورده است.

اما کنش‌های جمعی می‌توانند متأثر از موقعیت‌های ساختاری متفاوت، منابع، زبان‌ها یا «گفتمان‌ها» باشند (اری^۴، ۲۰۰۶، ۹۰). گفتمان‌ها، تنها به معنای یک نظام شناختی انتزاعی از باورها و کلمات نیستند، بلکه بُعد سازنده روابط اجتماعی را نیز تشکیل می‌دهند (گریگز و هوارث^۵، ۲۰۱۶) و می‌توانند به کنش‌های جمعی شکل و معنا بدهند؛ از این رو، کنشگران، تنها یک واقعیت از پیش موجود یا نهفته را از طریق گفتمان‌ها توصیف یا شناسایی نمی‌کنند، بلکه در راستای به وجود آوردن آن واقعیت عمل می‌کنند (گوت ویس^۶، ۲۰۰۳، ۲۵۲)؛ اما تحلیل‌گران گفتمان برای تبیین این مسئله که کنشگران چگونه مفاهیم را به عمل درمی‌آورند، اولویت را به مفاهیمی همچون «غیریت‌سازی»، «عاملیت»، و «هژمونی» می‌دهند (هوارث، ۱۳۷۷).

1. Abdelnour, Hasselbladh & Kallinikos
2. Emirbayer & Mische
3. Bitektine & Haack
4. Urry
5. Griggs & Howarth
6. Gottweis

۲. پیشینه پژوهش

بررسی علل توسعه نیافتگی و نهادینه نشدن مطبوعات در ایران، موضوع مشترک بسیاری از پژوهش‌هایی است که درباره موضوع مطبوعات در ایران انجام شده است. دلایل درون‌سازمانی، از جمله حرفه‌ای نبودن بخش قابل توجهی از روزنامه‌نگاران، تلاش نکردن مطبوعات برای به‌روز کردن نوع روزنامه‌نگاری و شیوه ارائه محتوای خود و عوامل برون‌سازمانی، همچون ضعف نگه داشته شدن مطبوعات به لحاظ اقتصادی، بحران‌های سخت‌افزاری مانند بحران کاغذ، تغییر ذائقه مخاطب و رونق گرفتن رسانه‌های جایگزین، دخالت نظام سیاسی در فعالیت‌های مطبوعاتی، محدودیت‌های شدید بر عملکرد رسانه‌ها، برخورد‌های قهری با روزنامه‌نگاران، و ساختار بسیار قدیمی قانون مطبوعات، از جمله مواردی هستند که ارکان‌زاده یزدی (۱۴۰۰) بررسی کرده است.

در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل سیاسی مؤثر بر توسعه آزادی مطبوعات در ایران»، پژوهشگران با تکیه بر عوامل برون‌سازمانی مؤثر بر توسعه و آزادی مطبوعات، از جمله عوامل سیاسی، نقش قانون مطبوعات و محتوا و کاستی‌های آن را واکاوی کرده‌اند. تضمین حقوق و آزادی‌های روزنامه‌نگاران و اجرای درست قانون فعلی و ضرورت بازاندیشی در کاستی‌های موجود در آن، از مواردی است که محققان در نتیجه‌گیری‌های خود به آن رسیده‌اند (محمدپور خبازی و محمدپور خبازی، ۱۳۹۱).

خانیکی در پژوهشی با عنوان «قدرت، جامعه مدنی و مطبوعات» تلاش کرده است الگویی را برای فهم رابطه میان ساخت قدرت و مطبوعات در ایران ترسیم کند. بنابر تحلیل این پژوهشگر، «نوعی سنخیت و مشابهت ساختاری میان جامعه و مطبوعات دیده می‌شود» که این نتیجه را به همراه دارد «که می‌توان توسعه نیافتگی مطبوعات را برپایه توسعه نیافتگی جامعه و نظام سیاسی تبیین کرد» (خانیکی، ۱۳۹۷، ۴۵۲). البته خانیکی در پی گفتار این کتاب، الگوی تبیینی خود را که برپایه نظریه هابرماس طرح کرده بود، نیازمند بازنگری و تأمل می‌داند (خانیکی، ۱۳۹۷، ۴۶۶).

اسماعیل تبار و همکاران در پژوهشی با عنوان «بررسی چالش‌های مطبوعات در ایران به منظور ارائه الگوی مطلوب مدیریتی»، در پی ارائه یک الگوی مطلوب مدیریتی برای مطبوعات در ایران بوده‌اند. آنان در این پژوهش، به این نتیجه رسیده‌اند که دخالت مستقیم دولت، ضعف قانون مالکیت، ضعف اخلاق مطبوعاتی، فقدان استقلال اقتصادی مطبوعات، و مدیریت تمرکزگرا در حوزه مطبوعات، به ترتیب، مهم‌ترین نقاط ضعف مطبوعات در ایران

به‌شمار می‌آیند (اسماعیل تبار و همکاران، ۱۳۹۵).

بخش زیادی از آثار نوشته‌شده درباره مطبوعات ایران و فرازونشیب حرفه‌ای آنان، در قالب تاریخچه، بیان خاطرات، مصاحبه‌ها، یادداشت‌ها، و گفت‌وگوهایی است که توصیفی از رویدادها، شرایط، و تنگناهای کار را ارائه می‌دهند. این دسته از آثار برای جست‌وجوی مسئله پژوهش، ارائه تحلیل‌های ثانویه، فرضیه‌ها، یا تحلیل اسناد کاربرد دارند که ازجمله آن‌ها می‌توان به «بهار رکن چهارم» (باقی، ۱۳۹۴)، «مطبوعات ایران در قرن بیستم» (قاسمی، ۱۳۹۴)، و «مطبوعات در دوره اصلاحات: چالش‌ها و تحولات» (بهرام‌پور، ۱۳۸۴) اشاره کرد.

آموزش روزنامه‌نگاران، بهبود محیط حقوقی و تجاری رسانه‌ها، تلاش برای ارتقای پایداری رسانه‌های موجود، آموزش سواد رسانه‌ای، توسعه زیرساخت‌ها، تقویت راه‌های استقلال رسانه‌ها، رفع موانع حقوقی نشر و دسترسی به نرم‌افزارهای رسانه‌ای، و... ازجمله موضوع‌هایی هستند که در پژوهش‌های خارجی انجام‌شده درباره «پایداری و ثبات رسانه‌ها»^۱ به آن‌ها توجه شده است. بخش مهمی از این پژوهش‌ها، به‌ویژه در چند دهه اخیر، برای پاسخ‌گویی به این پرسش که چرا و چگونه باید رسانه‌ها را توسعه داد، اختصاص یافته‌اند. بیشتر این پژوهش‌ها به‌صورت تجربی و در پی پاسخ‌گویی به میزان تأثیر رسانه‌ها بر ابعاد گوناگون توسعه در کشورها انجام شده‌اند. در همین مورد می‌توان به پژوهش ارسنالت و پاورز^۲ (۲۰۱۰) درباره نقش آفرینی سازمان‌های غیرانتفاعی و صندوق‌های توسعه برای کمک به شکوفایی مطبوعات اشاره کرد. اگرچه اندازه‌گیری چنین تأثیراتی بسیار دشوار و تردیدآمیز است، اما کم نیستند پژوهش‌هایی که قائل به نوعی رابطه خطی بین رسانه و توسعه هستند؛ ازاین‌رو، بسیاری از پژوهش‌ها به‌گونه‌ای انجام شده‌اند که پژوهشگر از چگونگی و چرایی توسعه رسانه‌ها، ابعاد گوناگون توسعه اجتماعی و فرهنگی جامعه هدف را نتیجه گرفته است (روی^۳، ۲۰۱۱). به‌نظر پژوهشگران، رسانه‌ها می‌توانند بین بازیگران سیاسی و اجتماعی، نوعی «هماهنگی» ایجاد کنند که ممکن است به توسعه سیاسی موفق منجر شود. «به‌عبارت دیگر، توسعه یک رسانه آزاد برای تغییر بازی‌های درگیری به بازی‌های هماهنگی بسیار مهم است» (کوین و لیسون^۴، ۲۰۰۴، ۴۰).

1. Media Sustainability
2. Arsenault & Powers
3. Roy
4. Coyne & Leeson

نوریس^۱ (۲۰۰۶) نقش مطبوعات آزاد را در تقویت حکمرانی خوب، دموکراسی، و توسعه انسانی بررسی کرده و نتیجه گرفته است که مطبوعات آزاد برای طیف گسترده‌ای از شاخص‌های حکمرانی خوب از اهمیت برخوردارند.

وُکس^۲ (۲۰۱۷) در کتابی با عنوان «رسانه و توسعه» با خوانشی انتقادی از پژوهش‌های پیشین خود، رابطه گسترده و عمیق رسانه و توسعه را با استفاده از بررسی‌های موردی در کشورهای رواندا، هند، هائیتی، و کشورهای آمریکای لاتین، واکاوی کرده است. وی کوشیده است تا به این پرسش‌ها پاسخ دهد که آیا رسانه‌ها، تنها اطلاعات مفید را برای تغییر رفتار افراد، در اختیار آن‌ها قرار می‌دهند، یا ابزاری برای تسهیل ارتباطات دوسویه هستند، یا اینکه باید به محیط‌های رسانه‌ای جدید به‌عنوان مکان‌هایی نگرست که در آن افراد ساکن در جهان در حال توسعه می‌توانند «توسعه» را برپایه شرایط خود تعریف کنند؟

فونگ^۳ (۲۰۲۰) نیز در پژوهشی با عنوان «رسانه برای توسعه پایدار و تقویت مطبوعات^۴»، نقش رسانه‌ها را در توسعه پایدار جامعه بررسی کرده است. ارتقای کیفیت ظاهری و محتوایی مطبوعات، ضمن کمک به توسعه پایدار جامعه، به ارتقای کیفیت و کارایی خود رسانه‌ها نیز یاری می‌رساند. نتایج این پژوهش‌ها به این سبب اهمیت دارند که می‌توانند در بازنگری درباره کارکرد و نقش رسانه‌ها در جامعه نوین تأثیرگذار باشند.

بسیاری از پژوهش‌های خارجی، نقش رسانه‌ها را در توسعه بخش‌های گوناگون جامعه و تأثیرپذیری متقابل آن‌ها از یکدیگر بررسی کرده‌اند. پژوهش‌های داخلی، اغلب علل عدم توسعه مطبوعات و رسانه‌ها در ایران را با نگاهی «اتیک» واکاوی کرده‌اند که به‌طور معمول بر فقدان ساختارها و زمینه‌های مناسب برای فعالیت مطبوعاتی متمرکز است. شاید بتوان گفت، این علل، به تعبیر فیلسوفان، بیشتر در قامت «علل صوری» قابلیت نقد و بررسی دارند تا «علل فاعلی». نمی‌توان ساختارها و شاخصه‌هایی را برای موجودیت بخشی به یک رکن اجتماعی تعریف و تعیین کرد، اما از نقش‌آفرینی «عاملیت» در تحقق این شاخصه‌ها غفلت نمود. تحقق «عاملیت نهادی» از طریق «کنش جمعی» در «نهادهای صنفی مطبوعات»، ضرورتی است که

1. Norris
2. Vokes
3. Phuong
4. Media for the Sustainable Development and the Strength of the Press

تاکنون در پژوهش‌ها به آن توجه نشده است. این رویکرد از آن رو اهمیت دارد که معضل فقدان نهادینگی مطبوعات مستقل در ایران و تحقق نیافتگی شاخص‌های توسعه رسانه‌های جمعی را با تعمق در عملکرد «عاملان اجتماعی» تحلیل و واکاوی می‌کند.

۳. روش پژوهش

مطالعه و بررسی‌های مقدماتی در اسناد و پژوهش‌های مکتوب، وجود دوره‌های انگشت‌شمار و کوتاه‌مدت شکوفایی مطبوعات در طول یکصد و هشتاد و پنج سال فعالیت مطبوعاتی در ایران را نمایان کرد. این دوره‌ها در قیاس با یکدیگر، از همسانی‌های فراوان در ویژگی‌ها و عناصر موجود برخوردارند. همچنین، کاستی‌ها و معضلات گریبانگیر روزنامه‌نگاران، با وجود تحول و توسعه فناوری، از بُن‌مایه‌های به نسبت یکسانی برخوردارند. درک این همسانی‌ها برای «نویسنده پژوهشگر» این اثر که سال‌های طولانی‌ای است به حرفه روزنامه‌نگاری اشتغال دارد، از ابعاد متنوع‌تر و عمیق‌تری برخوردار است؛ از این رو، انجام پژوهشی با رویکرد «امیک» در دستورکار قرار گرفت و متناسب با آن از راهبرد پس‌کاوی استفاده شد.

در راهبرد پس‌کاوی مبتنی بر واقع‌گرایی اجتماعی-انتقادی باسکار (بلیکی، ۱۳۹۳)، برای ورود به سازوکارها و ساختارهای مشاهده‌پذیر و مشاهده‌ناپذیر محیط‌های روزنامه‌نگاری، عناصر مناسبی تعریف شده است. سه عنصر «تجربه»، «رویداد»، و «سازوکار» به ترتیب در سه قلمرو «تجربی»، «بالفعل»، و «واقعی»، امکان بررسی سازوکارها را در یک پیوستار موقعیتی-زمانی فراهم می‌کنند. پیوستاری که نه بر روی خط مستقیم، که در فراگردی چرخشی، به فرایند پژوهش کمک کرد تا راهبردهای چهارگانه استقرا، قیاس، استفهام، و پس‌کاوی به گونه‌ای همگرا و تلفیقی - که می‌توان آن را «فرا ترکیب استدلالی» (محمدپور، ۱۳۹۷، ۱۳۸) نامید - در حوزه‌ای واحد به کار گرفته شود.

این پژوهش از نوع کیفی است و به شیوه «تحلیل روایت»^۱ انجام شده است. روش‌شناسی روایتی، نوع جدیدی از رویکرد پژوهشی در علوم اجتماعی است (کلندین و روزیک^۲، ۲۰۰۷)، که در قالب «ارائه یا توصیف توالی رویدادها» مطرح می‌شود (پائول^۳،

1. Narrative Analysis
2. Clandinin & Rosiek
3. Paul

۲۰۱۳، ۶۴۰). رویکرد تحلیل در این پژوهش، «تماتیک»^۱ است که در آن به محتوای متن برای مقوله و مضمون‌سازی توجه می‌شود. واحد تحلیل، «فرد روزنامه‌نگار» و اعمال و ویژگی‌های رفتاری او در محیط‌های سه‌گانه تجربی، بالفعل، و واقعی است. واحد نمونه‌گیری در طرح تحقیق روایتی، «بافت روایتی» است.

در پژوهش حاضر از «نمونه‌گیری هدفمند ترکیبی»^۲ استفاده شده است تا با ترکیب چند نوع نمونه‌گیری، دستیابی به «نمایابی یا تطبیق‌پذیری»^۳ امکان‌پذیر شود. این نمونه‌گیری‌ها عبارتند از: ۱) نمونه‌گیری موردی نوعی^۴؛ ۲) نمونه‌گیری شدت^۵ یا حاد؛ ۳) نمونه‌گیری با حداکثر تنوع^۶.

برای تحقق ویژگی‌های بیان‌شده در نمونه‌گیری، روزنامه‌نگارانی از نشریه‌های سراسری و محلی انتخاب شده‌اند. برخی از این روزنامه‌نگاران به‌عنوان مدیرمسئول یا سردبیر و برخی نیز به‌عنوان خبرنگار فعالیت داشته‌اند. همه این افراد، سابقه عضویت در انجمن صنفی یا خانه مطبوعات را به‌عنوان عضو عادی یا عضو هیئت‌مدیره داشته‌اند. همچنین، وجود اولویت‌ها و رویکردهای سیاسی، حرفه‌ای، و شغلی، هویت‌جویی، یا مادی در هریک از مصاحبه‌شوندگان بنا به گفت‌وگو و مشورت با فعالان این حوزه در انتخاب نمونه، مورد توجه بوده است.

تعداد نمونه توصیه‌شده برای طرح تحقیق روایتی، بین ۶ تا ۱۰ نفر است که در این پژوهش، تعداد نمونه، ۱۰ نفر بوده است. مقطع زمانی در نظر گرفته‌شده برای گردآوری داده‌ها از خرداد ۱۳۷۶ تا سال ۱۳۸۰ و از آن‌پس تاکنون (۱۴۰۱) برای سنجش پایایی داده‌ها در نظر گرفته شده است. در پژوهش حاضر، داده‌های اصلی از مصاحبه‌ها گردآوری شدند، اما برای سنجش پایایی پژوهش، از ده‌ها متن و سند کتبی منتشرشده در رسانه‌ها نیز استفاده شد. بیش از ۳۰ متن کتبی در قالب مصاحبه و گفت‌وگو، میزگرد، یادداشت، تحلیل، و مقاله که در فاصله سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۴۰۰ در رسانه‌های گوناگون منتشر شده‌اند، برای بررسی و تحلیل و

1. Thematic
2. Mixed Purposive Sampling
3. Sampling to Achieve Representativeness or Comparability
4. Typical Case Sampling
5. Intensity Sampling
6. Maximum Variation Sampling

همچنین، سنجش پایایی به روش «سازگاری بیرونی»^۱ به کار رفته‌اند. مصاحبه‌ها از نوع روایتی بوده‌اند. «مصاحبه روایتی، نوعی مصاحبه است که در آن، مصاحبه‌شونده در یک فرایند نیمه‌خودمختار به نوعی ترغیب یا تحریک می‌شود که درباره یک رخداد، پدیده، یا تجربه مهم و معنادار درباره موضوع موردنظر پژوهش، روایتی داستان‌گونه را با جزئیات کامل تعریف کند» (میرزایی، ۱۳۹۵، ۷۶۵). اشباع الگوهای به دست آمده در روایت‌ها، معیار بسنده بودن انجام مصاحبه بوده که برپایه زمان‌بندی معمول در تحلیل روایت، به سه مرحله آغاز، گره‌افکنی، و گره‌گشایی و فرجام تقسیم شده است.

برای فرایند تحلیل نیز از طرح تماتیک ولکات^۲ (۲۰۰۸) استفاده شده است، که دربردارنده سه مرحله عمومی توصیف، تحلیل، و تفسیر است:

- در مرحله توصیف داده‌ها در یک نظم و پیوستار زمانی قرار می‌گیرند؛
- در مرحله تحلیل، داده‌ها سازماندهی، تنظیم، و مقوله‌بندی می‌شوند؛
- در مرحله تفسیر نیز تفسیرهای اصلی انجام می‌شوند.

برای روایی پژوهش نیز از «اعتبارسنجی اعضا»^۳ استفاده شده است؛ به این ترتیب که نتایج پژوهش به اعضا برگردانده شد و آن‌ها کفایت نتایج را قضاوت کردند. همچنین، برای پایایی پژوهش از روش «سازگاری بیرونی» استفاده شده است. سازگاری بیرونی به داده‌هایی گفته می‌شود که با دیگر منابع گوناگون داده‌ها، تأیید یا بررسی شده‌اند. برای این کار، افزون بر منابع مکتوب، پرسش‌های مصاحبه‌ها تا دوره‌های زمانی فعلی را دربرگرفت.

۴. طبقه‌بندی داده‌ها

در این پژوهش، برپایه راهبرد پس‌کاوی مبتنی بر «واقع‌گرایی اجتماعی»، سه حوزه برای گردآوری و سازماندهی و تحلیل داده‌ها در نظر گرفته شد و برپایه رویکردهای کلاسیک رایج در تحلیل روایت، این سه حوزه با سه عنوان «آغاز»، «گره‌افکنی»، و «گره‌گشایی و فرجام»، در یک «پیوستار زمانی» قرار گرفتند تا روایت از ترکیبی منسجم برای بازنمایی شکل‌گیری، چالش‌های پیش‌رو، و پراکندگی کنش جمعی موردنظر برخوردار باشد. این سه محیط و دوره زمانی به شرح زیر است.

1. External consistency
2. Wolcott
3. Member Validation

۱-۴. «محیط عمومی روزنامه‌نگاری» / آغاز

این محیط با فضای عمومی شکل‌گیری کنش جمعی روزنامه‌نگاران منطبق است که در آن، دستورجلسه مشترکی بین روزنامه‌نگاران و مخاطبان و صاحبان افکار عمومی شکل گرفت. فضای گفتمانی در این محیط، دربرگیرنده مفاهیم و ساختارهای کلان سیاسی و اجتماعی است (محیط رویدادهای قابل مشاهده-حوزه تجربی).

داده‌های گردآوری‌شده از این محیط به پرسش‌هایی درباره زمینه‌های مؤثر بر شکل‌گیری کنش جمعی روزنامه‌نگاران، ویژگی‌های کنش جمعی روزنامه‌نگاران، و انگیزه‌ها و رهیافت‌های روزنامه‌نگاران در کنش جمعی پاسخ داد.

۲-۴. «محیط بالفعل کنشگری تولید و انتشار پیام» / گره‌افکنی

این محیط، مبتنی بر جنبه‌ها و فرایندهای علی است. موانع علی مؤثر بر روند تولید پیام در این حوزه از نوع خُرد، میان‌برد، و کلان است (حوزه رویدادهای بالفعل). داده‌های گردآوری‌شده از این محیط، موانع و رویدادهای علی بازدارنده یا مؤثر بر فرایندهای تولید و انتقال پیام را بررسی کرد.

۳-۴. «محیط اختصاصی نهادسازی» / گره‌کشایی و فرجام

این محیط مبتنی بر ویژگی «روابط اجزا» در گروه‌های صنفی است. «روابط اجزا» معطوف به روابط اعضای انجمن‌ها و تشکلهای صنفی و خانه‌های مطبوعات است. سه بُعد خُرد، میانه، و کلان در این محیط نیز همچنان ایفای نقش می‌کنند، اما روابط خُرد و میان‌فردی در آن، نقش بنیادینی دارند (سازوکار ساختاری-حوزه واقعی).

داده‌های گردآوری‌شده در این بخش به پرسش‌هایی درباره انگیزه‌های عضویت روزنامه‌نگاران در تشکلهای صنفی و شکل‌گیری تشکلهای صنفی، ویژگی‌های تعاملی اعضای انجمن‌های صنفی و خانه‌های مطبوعات، و دلایل عدم دستیابی انجمن‌های صنفی و خانه‌های مطبوعات به ثبات و کارآمدی از دیدگاه کنشگران مطبوعاتی پاسخ داده‌اند.

پیوستار زمانی این پژوهش با توصیف «زمینه‌ها» و ویژگی‌های کنش جمعی روزنامه‌نگاران و شکل‌گیری دستورجلسه مشترک بین روزنامه‌نگاران و مخاطبان و طرح گفتمانی مبتنی بر به‌چالش کشیدن ساختارهای کلان سیاسی-اجتماعی در فضای مشاهده‌پذیر افکار عمومی «آغاز» شد. با بررسی موانع و رویدادهای علی در محیط‌های بالفعل تولید و انتشار پیام که گاهی ممکن است برای دیگران مشاهده‌پذیر نباشد، ادامه یافت تا «گره‌افکنی‌ها»

توصیف شوند و روند نقش‌آفرینی گفتمان‌های کلان در روابط اجتماعی میان‌برد و در برخی موارد خُرد، تحلیل شود.

پاسخ تبیینی به پرسش اصلی پژوهش، بنا بر رویکرد پس‌کاوی اتخاذشده، به جست‌وجوی سازوکارها و ساختارهای زیرینی اختصاص دارد که در محیط واقعی و در مرحله «فرجام» قابل‌دستیابی است. حوزه واقعی، نمای شفافی از سازوکارهایی را ارائه می‌دهد که از سلسله‌مراتبی تودرتو برخوردارند. این حوزه، نقش علی‌ای در رویدادها ندارد، بلکه دربردارنده ساختارها و سازوکارهایی است که درواقع می‌توان جوهره واقعی رویدادها را در آن‌ها مشاهده کرد؛ این جوهره، همان قدرت یا گرایش ابژه‌ها به ایجاد اثراتی است که قابل‌مشاهده‌اند (بلیکی، ۱۳۹۳، ۱۴۴). شناسایی «اجزای سازوکارهای اجتماعی» در توضیح مکانیکی پدیده‌های کلان اجتماعی، برای ایجاد تفسیرهای مکانیکی، ضروری است. طبق اصول پذیرفته‌شده جامعه‌شناسی تحلیلی، در تبیین مکانیکی پدیده‌های کلان اجتماعی، «افراد»، «ویژگی‌ها»، و «روابط» آن‌ها با یکدیگر، اجزای سازوکارهای اجتماعی را تشکیل می‌دهند (پرز گونزالس^۱، ۲۰۲۰) که حقایق اجتماعی، ساختار، و تغییرات آن‌ها را توضیح‌پذیر می‌کنند (هدستروم و یلیکوسکی^۲، ۲۰۱۰، ۶۰). «حوزه واقعی» در این پژوهش به‌طور مشخص، انجمن‌های صنفی و خانه‌های مطبوعات بوده‌اند و اعضای آن‌ها، اجزای سازوکارهایی را تشکیل می‌دهند که تفسیر مکانیکی پدیده موردبررسی، مبتنی بر ویژگی روابط آن‌هاست.

جدول شماره (۱). ویژگی‌های شغلی صاحب‌ه‌شوندگان

کد	عنوان شغلی	گستره فعالیت	عضویت در نهاد صنفی
۱	خبرنگار	سراسری-عمومی	عضو
۲	سردبیر	سراسری-عمومی	عضو هیئت‌رئیس
۳	دبیر تحریریه	سراسری-عمومی	عضو هیئت‌رئیس
۴	عضو تحریریه	سراسری و محلی	عضو هیئت‌رئیس
۵	سردبیر و مدیرمسئول	محلی	مدیرعامل
۶	عضو تحریریه	سراسری-عمومی	عضو هیئت‌رئیس
۷	خبرنگار	محلی	عضو
۸	مدیرمسئول	محلی	عضو و دبیرخانه مطبوعات
۹	عضو تحریریه	سراسری-عمومی	عضو
۱۰	گزارشگر	سراسری-عمومی	عضو

1. Pérez-González

2. Hedström & Ylikoski

۵. یافته‌های پژوهش

جدول شماره (۲). یافته‌های پژوهش

مرحله	مضمون‌های تحلیلی
محیط تجربی / آغاز	غیرپیت‌سازی، خیر جمعی، تعارض منافع، ترسیم مرزهای سیاسی جدید، گفتمان جامعه مدنی، فضای گفتمانی، دستور جلسه مشترک، شکل‌گیری هژمونی روزنامه‌نگاران، آزادی بیان و رسانه، انگیزه‌های فردی، انگیزه‌های سیاسی
محیط بالفعل / گره‌افکنی	موانع ساختاری، محدودیت‌های عرفی، محدودیت‌های قانونی، ذائقه مخاطبان، محدودیت منابع، مشکلات و موانع قضایی، رویدادهای علی، رقابت‌ها و تضادها
محیط واقعی / گره‌گشایی و فرجام	نهاد صنفی، روابط اجزاء، روابط مویرگی قدرت، فردگرایی ساختاری، فقدان همبستگی، غیرپیت‌سازی در روابط خرد، منابع غیرتولیدی، فقدان هویت حرفه‌ای، فقدان آگاهی از کارکرد نهاد صنفی

۱-۵. «محیط عمومی روزنامه‌نگاری» / آغاز

در فضای گفتمانی شکل گرفته پس از روی کار آمدن دولت اصلاحات در ایران، انگیزه‌های نوعی کنشگری اجتماعی و سیاسی در قالب فعالیت‌های مطبوعاتی در جامعه شکل گرفت و فرصتی فراهم شد تا در غیاب احزاب سیاسی، روزنامه‌ها و نشریه‌ها به پایگاهی برای تبادل دیدگاه‌های سیاسی، فرهنگی، و اجتماعی در جامعه تبدیل شوند. طبعاً همه کسانی که به فعالیت مطبوعاتی روی آورده بودند، از انگیزه‌های مشابهی برخوردار نبودند؛ اما کنشگری اجتماعی به واسطه فعالیت مطبوعاتی که از جاذبه‌ها و امکانات خاص خود برخوردار است، می‌توانست برای بسیاری از افراد، محرک و انگیزه‌بخش باشد؛ از انگیزه‌های سیاسی گرفته تا انگیزه‌های اقتصادی یا تحقق بخشیدن به آنچه خیر جمعی پنداشته می‌شد. حتی کم نبودند کسانی که قلم زدن در دفاتر تحریریه‌ها را با احساسات نوستالژیک گره زده بودند. اما در غیاب احزاب سیاسی، حضور فعالان سیاسی در مطبوعات برآمده از تحولات اجتماعی-سیاسی این دوره، پررنگ و چشمگیر بود؛ هرچند تأثیرگذاری آنان برای توسعه دیرپای مطبوعات با تردیدهای بسیاری روبه‌رو شد.

در فضای گفتمانی، طرح مباحثی مانند جامعه مدنی، آزادی بیان، رسانه‌های مستقل، حقوق شهروندی، گردش آزاد اطلاعات، و... به سرعت مرزهای سیاسی جدیدی را گشود و «دستور جلسه مشترکی» میان افکار عمومی و تولیدکنندگان پیام‌های جدید در جامعه شکل گرفت. گفتمان جدید از طریق غیرپیت‌سازی و ترسیم مرزهای سیاسی متمایز، توانست برای سخنگویانش، نوعی هژمونی نزد افکار عمومی ایجاد کند و روزنامه‌نگاری را به یک شغل و

کنش اجتماعی-سیاسی قابل احترام برای مخاطبان پیام‌های رسانه‌ها تبدیل نماید. اما به نظر می‌رسد که بنیان سخن در صحنه‌ای که نقش‌آفرینان اصلی‌اش روزنامه‌نگاران هستند آن‌گونه که باختین (۱۳۸۷) می‌گوید چندان از «منطق مکالمه» برخوردار نیست و بیشتر بر محور تک‌گویی استوار است. این تک‌گویی، صحنه را برای نقش‌آفرینی‌های حماسی آماده می‌کند که گرچه صداهای مختلفی از آن شنیده می‌شود، اما سرانجام، تک‌گویی راوی است که دست‌کم برای مدتی بر فضای افکار عمومی مسلط می‌شود. در اینجا گفت‌وگو با ساختارهای قدرت برقرار نیست. آنان در مقابل نظم ساختاری کلان، ناگزیر از رویارویی فردی و تک‌گویانه هستند. در سلسله‌مراتب قدرت، بدون نماینده و بدون قدرت مؤثر برای چانه‌زنی‌اند و محتوای آنچه بر زبان می‌رانند، اگرچه برخلاف پیام حماسی (آن‌گونه که باختین معتقد است) در خدمت سنت قرار ندارد، اما از آنجاکه نمی‌تواند پل ارتباطی مستحکمی با سلسله‌مراتب قدرت ایجاد کند و در رویارویی با آنچه فوکو (۱۹۸۰) روابط مویرگی قدرت می‌نامد، متوقف می‌شود، به نوعی ژانر حماسی شباهت دارد.

۲-۵. «محیط کنشگری تولید و انتشار پیام» / گره افکنی

تولید و انتشار پیام در فضایی که گفتمان‌های سیاسی بر آن غلبه داشت، بیش از هر زمانی با موانعی روبه‌رو بود. این موانع، تنها به سبب محدودیت‌های قانونی نبود، بلکه التهابات سیاسی نیز به آن دامن می‌زد. از یک‌سو، روزنامه‌نگاران برای افزایش شمارگان، ناگزیر از برآورده کردن ذائقه مخاطبانی بودند که در غیاب احزاب سیاسی، محتوای تند و رادیکال تحلیل‌های سیاسی را بیشتر می‌پسندیدند، و از سوی دیگر، وجود موانع ساختاری و تعارض منافع، مانع آن می‌شد که بتوانند شیوه‌هایی را که برای موفقیت تجاری در کار نیاز داشتند، پیگیری کنند؛ از این‌رو، در سال‌های بعد نیز که به مرور از تعداد مخاطبان نشریات کاسته شد، جست‌وجوی منابع غیرتولیدی از روند خلاقیت و نوآوری در تولید محتوای نشریات کاست. بر آنچه گفته شد، مشکلات چاپ و نشر در حوزه‌های سخت‌افزاری، نرم‌افزاری، توزیع یارانه‌ها و آگهی‌های دولتی، و... نیز باید افزوده شود.

وجود محدودیت‌های قانونی و عرفی به شدت بر روند تولید محتوا تأثیرگذار بود و سرعت رویدادها و چالش‌های ایجادشده در حوزه منافع متعارض سیاسی و توقیف‌های قضایی، فعالیت‌های خلاقانه را کاهش می‌داد و گاهی نه تنها با موانع سیاسی و قانونی، که با اعمال

محدودیت‌هایی از سوی مدیران مسئول نشریات روبه‌رو می‌شد. در شرایطی که حرفه‌ای‌گری بیشتر متأثر از التهابات سیاسی و اجتماعی بود، تاروندی ثابت در ذائقه مخاطب برای پیگیری اخبار و تحلیل‌های روزانه، روند فعالیت روزنامه‌نگاری در گردش چرخه‌ای معیوب نمی‌توانست از دشواری‌ها و تنگناهای حرفه‌ای و قانونی خارج شود و در مسیری رو به رشد و توسعه، پایه‌های خود را تثبیت کند.

در سال‌های بعد نیز این شرایط به شکل‌های متفاوتی ادامه یافت. در فقدان ساختارهای موردنیاز توسعه مطبوعات و نهادهای صنفی قدرتمند، دولت‌ها گستره دخالت خود در امور مطبوعات را گسترش دادند و کاهش انگیزه‌های حرفه‌ای‌گری نزد بسیاری از کسانی که بعدها وارد این حرفه شدند و شکل نگرفتن هویت حرفه‌ای و محدودتر شدن فضا، سبب کم‌رونق شدن روزافزون مطبوعات در ایران شد.

۳-۵. «محیط اختصاصی نهادسازی» / گره‌گشایی و فرجام

هم‌زمان با پرشمار شدن تعداد نشریات و روزنامه‌نگاران در دوره اصلاحات، تعدادی از انجمن‌ها و تشکلهای صنفی نیز شروع به فعالیت و آغاز به کار کردند. به دنبال آن نیز خانه‌های مطبوعات در استان‌ها، یکی پس از دیگری تأسیس شدند و شروع به عضوگیری کردند. همان انگیزه‌هایی که توانسته بود افراد را به‌سوی فعالیت مطبوعاتی سوق دهد، آنان را به عضویت در تشکلهای صنفی نیز ترغیب می‌کرد. اما در اینجا موضوع می‌توانست ابعاد متفاوت‌تر و عمیق‌تری نیز بیابد. رویارویی میان فردی و خرد بین کسانی که شاید بیشترین اشتراکشان در یک «عنوان شغلی» بود نه در انگیزه‌ها، شناسایی رویکرد یا هدف، تداوم و بقای تشکلهای صنفی را با تردید و ابهام‌های فراوانی روبه‌رو می‌کرد. این ابهام و تیرگی به این سبب بیشتر می‌شد که شمار قابل‌توجهی از اعضا، اساساً به کار مطبوعاتی اشتغال نداشتند؛ روزنامه‌نگاری، شغل دومشان بود یا گاهی به‌صورت گذرا، یادداشت‌هایی در مطبوعات منتشر می‌کردند و بهره‌مندی از مزایا و اعتبار عضویت در نهاد صنفی مطبوعات، آنان را به‌سوی عضویت در این نهادها می‌کشاند. عضویت افرادی که با اساساً روزنامه‌نگار نیستند یا روزنامه‌نگاری، شغل در سایه‌شان است (معضلی که همچنان پابرجاست)، سبب عدم مشارکت در نشست‌های انجمن و خانه‌های مطبوعات شد و در مواردی که نیازمند تصمیم‌گیری درباره اساسنامه بود، رسمیت جلسه‌ها را از اعتبار انداخت.

اگرچه پیگیری اهداف سیاسی یا مطالبه نیازهای صرفاً مادی از سوی برخی از اعضا، نقش پررنگی در ناکارآمد شدن تشکلهای صنفی در ایران داشت، اما شاید بتوان گفت، برپایه مطالعه و بررسیهای انجام شده، فقدان آگاهی بخشی از اعضا از چیستی و ماهیت تشکلهای صنفی و نحوه مشارکت در آن به شکل کنش جمعی، از دلایل مهم دیگر ناکارآمدی نهادهای صنفی مطبوعات به شمار می آید. کسب یا شکل دادن به نوعی «هویت اجتماعی»، تغییر یا اصلاح هنجارهای موجود در جامعه و برساخت واقعیت‌های اجتماعی، از جمله عواملی هستند که می‌توانند به شکل‌گیری کنش‌های جمعی در شکل‌های قدرتمندتر آن منجر شوند. اما در شرایطی که حرفه‌ای‌گری، اولویت دست‌چندم و گاهی گم‌شده اعضا را تشکیل می‌دهد، در عمل، کنش جمعی قدرتمندی شکل نمی‌گیرد. حتی بیشتر افرادی که دغدغه حرفه‌ای‌گری داشتند، نه تنها از مشارکت، بلکه در بسیاری از موارد، از عضویت صرف در تشکلهای خودداری کرده‌اند. آن‌ها تشکلهای مطبوعاتی را متهم به سیاسی‌کاری و خانه‌های مطبوعات را مجموعه‌ای زیر نظارت وزارت ارشاد و «بازوی اجرایی» این وزارتخانه می‌دانند که فاقد استقلال عمل است و اینک از «رویکردی صنفی» به «رویکردی رفاهی»، آن‌هم با حداقل معیارها و در سطحی نازل و فرمایشی روی آورده است.

غیریت‌سازی که در «فضای عمومی روزنامه‌نگاری» به سبب شکل‌گیری گفتمان‌های مدنی و سیاسی توانسته بود مرزهای مشخصی را بین روزنامه‌نگاران و صاحبان منافع متعارض ایجاد کند، در «فضای اختصاصی تشکلهای صنفی»، مدلول متفاوتی می‌یافت. روزنامه‌نگاران، در برخی موارد به «رقبای سرسخت» یکدیگر تبدیل می‌شدند که هریک برای جذب منافع بیشتر، دیگری را رقیب خود می‌دید؛ دچار منازعه دائمی و در عمل، فاقد روابط سازمان‌یافته‌ای بودند که دارای سطحی از دوام و پایداری در طول زمان باشد؛ از این رو، همراهی و همگامی و مشارکت درازمدت برای رفع موانع اساسی ثبات فعالیت روزنامه‌نگاری و چانه‌زنی با نهادهای قدرت رخ نداد.

اعضایی که در فضای عمومی روزنامه‌نگاری با شور و حرارت ظاهر می‌شدند و با مشارکت در فضای گفتمانی شکل گرفته، ساختارهای کلان جامعه را به چالش می‌کشیدند، در رویارویی میان‌فردی با همکاران، نمی‌توانستند بر سر برداشتن گام‌های خرد و کوچک به توافق برسند. درحالی‌که به گفته پژوهشگران، کنش جمعی، بیش از آنکه پاسخی پرشور به بی‌عدالتی‌های احساس شده باشد، یک کار راهبردی توسط گروه‌های همسو، برای پیشبرد

اهداف و منافع خودشان است (ن.ک: گامسون^۱؛ ۱۹۷۵؛ اوبرشال^۲، ۱۹۷۳؛ و تیلی^۳، ۱۹۷۸). فقدان انسجام و مشارکت جمعی، مانع آن شد که تشکلهای صنفی بتوانند به نیازهای بنیادین خود جامه عمل بپوشانند. روابط مویرگی قدرت بین اعضا، هیچگاه نتوانست به اقتدار در قالب یک تشکل صنفی منسجم که خواستههای مشخصی را پیگیری می‌کنند، تبدیل شود. خواسته‌ها بیشتر در حد نیازهای فردی باقی ماند و پیگیری نیازهای جمعی و اساسی برای ایجاد پایه‌هایی باثبات در روند فعالیت حرفه‌ای مطبوعات، شکل نگرفت، یا در صورت شکل گرفتن، به سرعت فرونشست و تداوم نیافت. اگرچه موانع بیرونی همواره بر سر راه فعالیت نهادهای صنفی وجود داشته و دارد، اما هیچگاه اعضای نهادهای صنفی مطبوعات نتوانستند در وهله نخست، بر موانع درونی همکاری و مشارکت خود در قالب یک نهاد صنفی غلبه کنند. وجود انگیزه‌های سیاسی، کم‌رنگ بودن هویت حرفه‌ای، وجود روحیه مطالبه‌گری، و سستی انگیزه‌های مشارکت‌جویی، رقابت شدید بر سر کسب منابع مادی از طریق مسیرهای غیرتولیدی، آگاهی اندک از ماهیت و کارکرد نهادهای صنفی، وابستگی به نهادهای قدرت و از همه مهم‌تر، جدا بودن منابع مادی از منابع حرفه‌ای (به‌عنوان عوامل درون‌گروهی)، در مجموع، مانع شکل‌گیری و بقای نهادهای مستقل، پایدار، و کارآمد صنفی-مطبوعاتی در ایران شدند.

نتیجه‌گیری

در صبحگاه روز دوشنبه، ۱۱ اردیبهشت سال ۱۲۱۶ خورشیدی (۲۵ محرم ۱۲۵۳ قمری/یکم مه ۱۸۳۷ میلادی) نخستین روزنامه چاپی به نام «کاغذ اخبار» به همت میرزا محمد صالح شیرازی در ایران پا به عرصه وجود گذاشت تا گشایشگر راهی باشد که هزاران روزنامه‌نگار در طول نزدیک به دو قرن برای هموار کردنش گام در مسیر باریک و پرپیچ‌وخم آن گذاشتند. از آن زمان تاکنون، بیش از ۱۸۵ سال از انتشار نخستین نشریه در ایران می‌گذرد و در این مدت چندین هزار عنوان نشریه در بازه‌های زمانی به نسبت کوتاه منتشر شده‌اند و سپس، بیشتر به دلایلی مشابه، از گردونه انتشار خارج شدند. دوره‌های تحول و شکوفایی مطبوعات، کوتاه بود و دوره‌های فترت و رکود، طولانی. آخرین دوره شکوفایی مطبوعات در ایران، دوره دولت اصلاحات

1. Gamson
2. Oberschall
3. Tilly

بود. توسعه مطبوعات در این دوره، از ویژگی‌های متمایزی برخوردار است. در شرایطی که ساختارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، و حقوقی بازدارنده توسعه مطبوعات پابرجاست، مطبوعات، تحول کم‌نظیری را تجربه می‌کنند و دوره جدیدی در تاریخ مطبوعات ایران آغاز می‌شود. تحول در ادبیات و «فضای پیام‌های» سیاسی بخشی از حاکمیت سیاسی و تحول در فضای افکار عمومی، زمینه‌ساز شکل‌گیری «دستور جلسه‌ای مشترک» بین افکار عمومی و مطبوعات شد. پیام‌ها، هراندازه ساختارهای کلان جامعه را نشانه می‌گرفت، گستره مشارکت‌کنندگان در جلسه می‌توانست از ابعاد گسترده‌تری برخوردار شود. افزون‌بر مساعد شدن «زمین»ی سیاسی در ساختار قدرت دولت برای شکوفایی مطبوعات، سهم زیادی از این توسعه مقطعی را باید مرهون تلاش تعداد فراوانی از کنشگران مطبوعاتی و صاحب‌نظران اجتماعی و سیاسی دانست که با گشوده شدن فضای سیاسی و اجتماعی در دوره یادشده، وارد حوزه فعالیت مطبوعاتی شدند و به‌عنوان مدیرمسئول، سردبیر، خبرنگار، نویسنده، ستون‌نویس، تحلیلگر، کاریکاتوریست، طنزنویس، و... مشغول به فعالیت گردیدند و با وجود «فقدان امنیت شغلی»، به توسعه چشمگیر چاپ و نشر مطبوعات و تنوع در عنوان‌ها و موضوعات منتشرشده در مطبوعات ایران، کمک کردند؛ نقشی که در تحلیل‌های توسعه مطبوعات در این مقطع، کمتر به آن توجه شده است. این نکته از آن‌رو اهمیت دارد که نقش «نیروهای انسانی» و «انگیزه‌ها» و «امیالشان» در فرایند توسعه در طول تاریخ تجربه مدرنیته، همواره مورد توجه صاحب‌نظران بوده است (برمن^۱، ۱۹۸۸).

کنش جمعی روزنامه‌نگاران پس از خرداد ۱۳۷۶، در «فضایی گفتمانی» شکل گرفت؛ کنشی که توسعه مقطعی مطبوعات را در پی داشت. این «فضای گفتمانی»، به مثابه «زمینه»، انگیزه‌های کنشگری روزنامه‌نگاران را فراهم کرد. فضای گفتمانی، دربرگیرنده مباحث و گفتارهایی درباره ساختارهای کلان جامعه بود و چالش‌های انتقادی‌ای را برای این ساختارها ایجاد می‌کرد. در فضایی که به‌شدت نیازمند «طرح و تبادل پیام» بود، توسعه مطبوعات در ایران تبلور یافت، اما هیچ‌گاه نهاده‌ای نشد و تداوم نیافت.

گفتمان‌ها برای پیشبرد داعیه‌های خود و نهاده‌ای شدن، نیازمند پیمودن «فرایندهای هرژمونیک» هستند. کنش جمعی روزنامه‌نگاران در «فضای عمومی کنشگری» توانست چنین

1. Berman

سلطه‌ای را برای مدتی، با شکل‌گیری «دستورجلسه مشترک» بر فضای افکار عمومی و «غیریت‌سازی» با نهادهای سیاسی حاکم، به‌دست آورد. دستورجلسه‌ای که در آن، مقوله‌ها و مضمون‌هایی همچون «آزادی بیان و رسانه»، «حقوق شهروندی» و «جامعه مدنی» و مباحث مربوط به آن، محتوای فعالیت مشترک روزنامه‌نگاران و صاحبان افکار عمومی را تشکیل می‌داد. ایجاد «روابط غیریت‌سازانه»^۱ در فضای افکار عمومی توسط کنشگران سیاسی و روزنامه‌نگاران با طرح مباحث کلان با موفقیت همراه بود؛ اما منطق این روابط در «فضاهای بالفعل» و «واقعی» دچار تغییرات بنیادینی می‌شود؛ در فضاهایی که باید مبادلات مادی و کاری مربوط به تولید و انتقال محتوا انجام شود. در فضای عمومی کنشگری، روزنامه‌نگاران و کنشگران اصلاح‌خواه، با ایجاد «غیریت‌سازی» و ترسیم «مرزهای سیاسی»، توانستند افق‌های هویتی جدیدی را برای خود نزد افکار عمومی ترسیم کنند. غیریت‌سازی حاصل از گفتمان‌های اقتباسی، از ویژگی مهم و تأثیرگذاری برخوردار است و آن اینکه غیریت‌سازی به تناسب محیط، از مدلولی بسیار شناور برخوردار است. کنش جمعی روزنامه‌نگاران در حرکتشان از «محیط‌های عمومی» روزنامه‌نگاری به «محیط‌های اختصاصی» شکل‌های صنفی، دچار جابه‌جایی در ماهیت و جایگاه «مال‌آنها» شده و در نتیجه، مانع تثبیت «هویت‌های جمعی و تخصصی» - که لازمه توسعه است - می‌شود.

اگرچه کسب هویت اجتماعی برای بخش قابل‌توجهی از کنشگران مطبوعاتی، اهمیت داشت، اما جست‌وجوی این هویت جمعی گاهی در مسیری موازی با حرفه‌ای‌گری و تخصص‌گرایی پیش می‌رفت و افزون‌براین، کسب هویت حرفه‌ای و تخصصی، اولویت و معیار رفتاری بسیاری دیگر از کنشگران را تشکیل نمی‌داد. بر آنچه گفته شد، این نکته نیز باید افزوده شود که وجود رقابت‌های بعضاً شدید میان‌فردی و گروهی کنشگران مطبوعاتی، تاکنون مانع شکل‌گیری «مشروعیت ساختارهای بین‌گروهی» و «پایداری ارتباطات» اعضای شکل‌های صنفی شده است.

در محیط‌های بالفعل و واقعی، رابطه غیریت‌سازانه با «نهادهای قدرت سیاسی» که در فضای عمومی شکل گرفته بود، جای خود را به «همکاران» می‌دهد که بیشتر امکان رسیدن به «اجماع» برای پیشبرد گام‌های لازم برای توسعه نهادهای صنفی را از بین می‌برد و توافق و

1. Antagonism

همکاری، جای خود را به رقابت می‌دهد. این معضل همکاری در نهادهای جمعی را که از سلسله‌مراتب و روابط سازمانی برخوردار نیستند، باید از دریچه مفهوم قدرت تحلیل کرد؛ زیرا همان‌گونه که فوکو می‌گوید، قدرت به‌مثابه بافتی از روابط عمل می‌کند، در همه روابط به‌صورت درونی وجود دارد، و روابط انسانی را باید بر مبنای قدرت تفسیر کرد، زیرا قدرت، تکثر تنش‌آمیز نیروها در روابط «من‌دیگری» است (فوکو^۱، ۱۹۸۰). غیریت‌سازی به مدلولی شناور تبدیل می‌شود و نمی‌تواند تثبیت هویت یابد؛ زیرا، نزد بسیاری از این کنشگران، «منابع هویت حرفه‌ای و مادی» از یکدیگر جدا هستند. منابع هویت حرفه‌ای با منابع مادی پیوند ندارند و به‌همین سبب، نمی‌توانند به «اقدامات هژمونیک» که به‌گفته لاکلاو و موفه^۲ (۲۰۰۱) برای تثبیت گفتمان لازم است، منجر شود.

اعمال هژمونیک از طریق فرایندهای مدنی و سیاسی در کنش‌های جمعی، بر تشکیل و کارکردهای هماهنگ‌کننده و یکپارچه‌ساز گفتمان‌های توسعه‌گرا تأثیر می‌گذارند؛ زیرا، به‌گفته فوکو «باید قدرت را از پایین به بالا تحلیل کرد و کار را از سازوکارهای ریز قدرت آغاز کرد، که هریک از آن‌ها تاریخ، مسیر، و شگردها و راهکارهای خاص خود را دارد و سپس، باید این نکته را بررسی کنیم که این سازوکارهای ریز چگونه با سازوکارهای کلی‌تر و با صورت‌های سلطه جهانی، تجهیز و به‌کار گرفته می‌شوند، پیچیدگی می‌یابند، و جابه‌جا و دگرگون شده و بسط پیدا می‌کنند» (فوکو، ۱۹۸۰، ۹۹). در فضای واقعی کنشگری، روزنامه‌نگاران نتوانستند با درانداختن طرح‌های همکاری و هماهنگی از طریق انجمن‌های صنفی و خانه‌های مطبوعات، و با بهره‌مندی از فضای پیام‌ها در روابط غیریت‌سازانه که نزد افکار عمومی ایجاد کرده بودند، مرزهای قدرت تازه‌ای را برای خود ایجاد کنند.

نهادهای صنفی در قالب جمع‌های سازمان‌یافته، قادر به انجام کارهایی هستند که افراد به‌تنهایی از عهده انجام آن‌ها بر نمی‌آیند. نیاز رسانه‌ها به قوانینی که امنیت شغلی‌شان را تضمین کند و همچنین، تحقق شاخصه‌های دیگر توسعه و تثبیت رسانه، جز از طریق عملکرد نهادهای مدنی امکان‌پذیر نیست. رسانه‌ها به‌عنوان رکنی در کنار، و در موارد بسیاری در مقابل ارکان دیگر قدرت جامعه، برای نهادینه شدن نمی‌توانند منتظر کمک‌ها و اقدامات داوطلبانه نهادهای قدرت باشند. آن‌ها باید نیازهای خود را از طریق چانه‌زنی، گفت‌وگو، مذاکره، و توافق برآورده کنند و این فرایندی

1. Foucault

2. Laclau & Mouffe

است که جز از طریق نهادهای صنفی، امکان‌پذیر نیست.

روزنامه‌نگاران هراندازه هم که در عملکرد فردی خود از طریق رسانه‌ها و تحریریه‌های کوچک نشریاتشان شجاعانه عمل کنند، برای تحقق شاخصه‌های توسعه رسانه به‌مثابه یک رکن، نیازمند عمل جمعی از طریق نهاد صنفی هستند. مذاکره با گروه‌های رقیب برای گرفتن امتیاز، از ویژگی‌های بنیادین برای تبدیل کنش جمعی به نهادی سازمان‌یافته است. اهمیت کنش جمعی از طریق نهادها، به‌سبب امکان مصالحه بین منافع و استدلال‌های متضاد است تا دست کم سهمی از قدرت را نصیب نهادهای نوپا کند. به بیان روشن‌تر، اگرچه کنش جمعی به معنای کنترل کنش‌های فردی است، اما قانون‌گرا کردن کنش‌های فردی، کارکرد ارزشمندی دارد و آن «تضمین آزادی» و «بسط کنش‌های فردی» است.

کنش جمعی از طریق نهاد، امکان ارتباط اراده‌های انسانی از طریق «مبادله»^۱ را فراهم می‌کند و درضمن از رادیکال شدن تقابل اراده‌ها جلوگیری می‌نماید. رویارویی اراده‌ها با یکدیگر در چارچوب امر مبادله، می‌تواند شکل‌گیری «ارزش‌های مقبول»^۲ را به همراه داشته باشد، که اگرچه ایده‌آل و آرمانی نیست اما از تضادهای فرساینده جلوگیری می‌کند. به قول کامونز، این روش شاید سرشتی آرمانی، منطقی، یا انقلابی نداشته باشد، اما در شرایط واقعی و از طریق مذاکره به عنوان روشی کاربردی در عرصه منافع متضاد و به صورت سازمان‌یافته، برای تحمیل اراده جمعی بر اراده‌های پرشمار فردی به شمار می‌آید (کامونز، ۱۹۷۰). روزنامه‌نگاران ایرانی در عرصه‌های کلان توانسته‌اند مجادله‌های کلامی‌ای را با نهادهای قدرت در جامعه ایجاد کنند و افکار عمومی را متوجه عملکرد خود سازند، اما آن‌ها برای نهادینه‌سازی قدرت خود نیازمند نوآوری‌ها و ابتکارات در چانه‌زنی‌هایی بودند که امتیازات خرد و مرحله‌به‌مرحله را نصیبشان کند. این پژوهش در پی آن بود تا با رویکردی «امیک» نشان دهد که چگونه کنشگران مطبوعاتی در «فقدان اراده جمعی» و «انگیزه‌های حرفه‌ای»، نتوانستند سهمی از قدرت را برای خود به دست آورند، جای پای بیابند و محکم کنند و در بزنگاه‌های دشوار کاری، ناگزیر از رویارویی فردی با همان نهادهای قدرتی شدند که انتظار همراهی آن‌ها را داشتند. مطبوعات در ایران همواره از «فقدان عاملیت نهادی» رنج برده‌اند؛ عاملیتی که خود را در نهادهای مدنی به شکل «کنش جمعی» نشان می‌دهد.*

1. Transaction

2. Reasonable Value

یادداشت‌ها

نخستین تشکیلات فراگیر صنفی در ایران در سال ۱۳۴۱ با عنوان «سندیکای نویسندگان و خبرنگاران» تأسیس شد که به دلیل برخورد با حوادث زمستان ۱۳۵۶ و رویدادهای سراسر سال ۱۳۵۷ از فعالیت بازماند و پس از انقلاب نیز امکان ادامه فعالیت نیافت و هیچ تشکیلات دیگری نیز جایگزین آن نشد؛ یعنی از سال ۱۳۵۸ تا مهر ۱۳۷۶، به مدت ۱۸ سال، جامعه مطبوعات کشور فاقد هرگونه تشکیلات صنفی و حرفه‌ای بود (فرقانی، ۱۳۷۷، ۴۹۳).

منابع

- اری، جان (۱۳۹۲). کنش جمعی. فرهنگ علوم اجتماعی قرن بیستم، آوتویت، ویلیام.، تام باتامور (ویراستاران). ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- ارکانزاده یزدی، سعید (۱۴۰۰). گزارش مطبوعات ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۸). تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
- اسماعیل تبار، مهدی؛ ایمانی، محمدنقی؛ صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۹۵). بررسی چالش‌های مطبوعات در ایران به منظور ارائه الگوی مطلوب مدیریتی. مطالعات علوم اجتماعی ایران، ۱۳(۳).
- ایرنا (۱۱ مهر ۱۴۰۰). تحلیل نظرسنجی اخیر ایسپا؛ چرا سهم روزنامه‌ها در بازار تقاضای مخاطبان کمتر از یک درصد است؟ بازایی شده در تاریخ (۱/۸/۱۴۰۱)، <https://www.irna.ir/news/84486798>.
- اسدی، علی (۱۳۸۷). تنگنای مطبوعات در ایران. مجموعه مقالات نخستین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران (برگزارشده در اسفند ۱۳۶۹)، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- باختین، میخائیل (۱۳۸۷). تخیل مکالمه‌ای. ترجمه رؤیا پورآذر. تهران: نشر نی.
- باقی، عمادالدین (۱۳۹۴). بهار رکن چهارم: مروری بر جنبش مطبوعات اصلاح طلب (۱۳۷۹-۱۳۷۶) (توسعه سیاسی و رسانه‌ها). چاپ دوم. تهران: انتشارات سرایی.
- برمن، مارشال (۱۳۷۹). تجربه مدرنیته، هر آنچه سخت و استوار است دود می‌شود و به هوا می‌رود. ترجمه مراد فرهادپور. تهران: انتشارات طرح نو.
- بودون، ریمون؛ بوریکو، فرانسوا (۱۳۸۵). فرهنگ جامعه‌شناسی انتقادی. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
- بهرامپور، علی (۱۳۸۰). بررسی مقایسه‌ای و آماری وضعیت انتشار مطبوعات بعد از انقلاب اسلامی در مقایسه با شاخص‌های منطقه‌ای و جهانی و نشریات فارسی چاپ خارج. فصلنامه رسانه، ۱۲(۴).
- بهرامپور، شعبانعلی (۱۳۸۴). مطبوعات در دوره اصلاحات، چالش‌ها و تحولات. چاپ اول. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- بهرامپور، شعبانعلی (۱۳۸۷). علل و اسباب توسعه مطبوعات پس از دوم خرداد. مجموعه مقالات سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران. تهران: اسفند ۱۳۸۳. نسخه الکترونیکی - ISBN 964-6757-97-9، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- جعفری، مهرنوش (۱۳۸۷). درآمدی بر راهبردهای توسعه مطبوعات. مجموعه مقالات سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران. تهران: اسفند ۱۳۸۳، نسخه الکترونیکی - ISBN 964-6757-97-9. تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- خانیکی، هادی (۱۳۹۷). قدرت، جامعه مدنی و مطبوعات. تهران: طرح نقد.
- خانیکی، هادی (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر ضرورت گسترش و تعمیق آموزش روزنامه‌نگاری در ایران. مجموعه مقالات نخستین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران (برگزارشده در اسفند ۱۳۶۹). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- خانیکی، هادی؛ کوهستانی، مرضیه (۱۳۹۴). روزنامه‌نگاری کُنشگر، چشم‌اندازی نو در ارتباطات

توسعه (مطالعه موردی: رسانه‌ای شدن میراث فرهنگی در ایران). فصلنامه رسانه. ۲۶(۳).
شکرخواه، یونس (۱۳۷۸). بایدها و نبایدها در عرصه روزنامه‌نگاری حرفه‌ای (گزارش مطبوعاتی). لیلا
رستگار، علی کلاتری، معصومه محمدپور و ماندانا ملاعلی (گزارشگران). فصلنامه رسانه، ۱۰(۱).
فرقانی، محمدمهدی (۱۳۷۷). روزنامه‌نگاری آرمانی در جامعه مدنی؛ شرایط و مقتضیات. فصلنامه
رسانه، ۹(۲).

قاسمی، فرید (۱۳۹۴). مطبوعات ایران در قرن بیستم. تهران: نشر قصه.
قلی‌زاده، محمدعلی؛ راد، فیروز؛ محمدزاده، مرتضی (۱۴۰۰). بررسی رویکرد دولت‌های اصلاحات
و اصول‌گرا نسبت به مطبوعات و شبکه‌های اجتماعی. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، - . doi:
10.22034/jcsc.2021.540790.2476

محمدپور خبازی، سارا؛ محمدپور خبازی، ندا (۱۳۹۱). بررسی عوامل سیاسی مؤثر در توسعه آزادی
مطبوعات در ایران. مطالعات رسانه‌ای، ۷(۱۹).

معمدنژاد، کاظم (۱۳۷۷). بررسی شرایط پیشرفت نشریات مستقل و کثرت‌گرا. مجموعه مقالات
بررسی مسائل مطبوعات ایران (دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران)، تهران: مرکز مطالعات و
تحقیقات رسانه‌ها.

میرزایی، خلیل (۱۳۹۵). کیفی‌پژوهی، پژوهش، پژوهشگری و پژوهش‌نامه‌نویسی (مجموعه
دوجلدی). تهران: نشر فوزان.

نمک‌دوست تهرانی، حسن (۱۳۷۷). مبانی استقلال حقوقی حرفه روزنامه‌نگاری، نظرسنجی از
روزنامه‌نگاران شاغل در واحدهای مطبوعاتی ایران. بررسی مسائل مطبوعات ایران، مجموعه مقالات
دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

نوروزی، کامبیز (۱۳۸۷/۲/۱۰). میزگرد بررسی وضعیت مطبوعات در دانشگاه تهران؛ اظهارات
نوروزی، سحرخیز و فضائی. میزگرد مرثیه‌ای بر یک رؤیا با موضوع بررسی وضعیت مطبوعات در
کشور با محوریت بررسی توقیف نشریات. انجمن اسلامی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه
تهران، بازپایی شده در ۹۹/۹/۲۶ از <https://www.isna.ir/news/8702-05715/>

هوارث، دیوید (۱۳۷۷). نظریه گفتمان. ترجمه سیدعلی اصغر سلطانی. فصلنامه علمی-پژوهشی
علوم سیاسی، ۱(۲).

Abdelnour, S., Hasselbladh, H., & Kallinikos, J. (2017). Agency and Institutions
in Organization Studies. *Organization Studies*, 38 (12), 1775-1792.
[https://doi.org/10.1177/](https://doi.org/10.1177/0170840617708007)

0170840617708007.

Berman, M. (1988). *All that is Solid Melts in to Air: The Experience of Modernity*.
Printed in the United States of America: Penguin Books.

Arsenault, A. & Powers, S. (2010). *Media Map: The Impact of Media
Development Worldwide*. Internews: Washington DC, available at:
[http://www.mediamapresource.org/wp-](http://www.mediamapresource.org/wp-content/uploads/2011/04/Media-Map-Literature)
Literature

Review-Final.pdf.

Bitektine, A. & Haack, P. (2015). The "Macro" and the "Micro" of Legitimacy: Toward a Multilevel Theory of the Legitimacy Process. *Academy of Management Review*, 40, 49-75.

Bruner, J. (1985). *Narrative and Paradigmatic Modes of Thought*. In J. Bruner (2006).

Clandinin, D. J. & Rosiek, J. (2007). Mapping a Landscape of Narrative Inquiry: Borderland Spaces and Tensions. *Handbook of Narrative Inquiry: Mapping a Methodology*: Sage. pp.35-75.

Cohen, B. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.

Coyne, C. J., Leeson, P.T. (2004). Read All About It! Understanding the Role of Media in Economic Development. *Kyklos*. 57: 21-44.

Commons, J. R. (1970). *The Economics of Collective Action*. Madison: The University of Wisconsin Press.

Chavance, B. (2012). John Commons's Organizational Theory of Institutions: A Discussion. *Journal of Institutional Economics* (ISSN: 1744-1374, EISSN: 1744-1382).

Fabella, R. V. (2011). Development Thinking and the Rise of Human Agency, in: R. V. Fabella, et al. (eds). *Built on Dreams, Grounded in Reality: Economic Policy Reform in the Philippines*. Philippines: The Asia Foundation: 225-51.

Emirbayer, M. & Mische, A. (1998). What is Agency? *American Journal of Sociology*, 103. 962-1023.

Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge*. ed. Gordon, C., New York: Pantheon.

Gamson, W. A. (1975). *The Strategy of Social Protest*. Homewood, IL: The Dorsey Press.

Gottweis, Herbert (2003). 'Theoretical Strategies of Poststructuralist Policy Analysis: Towards an Analytics of Government. In: Maarten Hajer and Hendrik Wagenaar (eds), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 247-265.

Griggs, S. & Howarth, D., (2016). Discourse Theory. In: *Handbook on Theories of Governance*. Editors: Ansell, C. and Torfing, J., pages: 309-322 Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing.

Hasselbladh, H. & Kallinikos, J. (2000). The Project of Rationalization: A Critique and Reappraisal of Neoinstitutionalism in Organization Studies. *Organization Studies*, 21.

Hedström, P. & Ylikoski, P. (2010). Causal Mechanisms in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 36.

- Hutchison, J., Hout, W., Hughes, C. & Robison, R. (2014). *Political Economy and the Aid Industry in Asia*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. 2ed. London: Verso.
- Lowenstein, R. (1970). Press Freedom as a Political Indicator. In H.D. Fischer and J.C. Merrill (Eds.). *International Communication, Media, Channels, Functions* (pp. 129-142). New York: Hastings House, Publishers.
- Macy, M. & Benard, S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology* (B. S. Turner, Ed.). Cambridge: New York: Cambridge University Press.
- Scott, J. (2014). *Dictionary of Sociology* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- McCombs, M., E. & Shaw, D., L. (1972). The Agenda Setting Function of the Mass Media. *Public Opinion Quarterly*. 36.
- Norris, P. (2006). The Role of the Free Press in Promoting Democratization, Good Governance, and Human Development Democratization. *Paper presented at the UNESCO meeting on World Press Freedom Day: Media, Development, and Poverty Eradication*. Colombo, Sri Lanka 1-2 May 2006.
- Oberschall, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.
- Olson, M. (1965). *Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Paul, TM. (2013). Narrative Interviews: An Alternative Method to the Study of Mentoring Adoption by Information Systems Project Managers. *Science Direct: Procedia Technology* (2013). 9.
- Pérez-González, S. (2020). Mechanistic Explanations and Components of Social Mechanisms. *European Journal for Philosophy of Science*. 10.
- Phuong, V., T. (2020). Media for the Sustainable Development and the Strength of the Press. *International Journal of Social Science and Humanity*, 10(1).
- Roy, Sanjukta (2011). *Overview Report: Measuring Media Development*. Internews & World Bank Institute: Washington DC, <http://www.mediamapresource.org/wpcontent/uploads/2011/04/MeasuringMediaDev.MediaMap.pdf>.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison- Wesley.
- Tilman, R. (2008). John R. Commons, The New Deal and the American Tradition of Empirical Collectivism. *Journal of Economic Issues*, 42(3), doi:10.1080/00213624

.2008.11507181.

Urry, J. (2006). Collective Action, in "The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought" (2nd ed.) (W. Outhwaite, Ed.). Malden, MA: Blackwell.

Vokes, R. (2017). Media and Development (1st ed.). Routledge.
[https://doi.org/10.4324/](https://doi.org/10.4324/9781315797823)

9781315797823.

Wolcott, HF. (2008). *Writing Up Qualitative Research*. Third Edition. London: Sage Publications Ltd.